

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Vello Veltmann
REPRODUKTSIOONITEOORIAD JA SOTSIAALNE MUUTUS
Magistritöö

Juhendaja: MA T. Strenze
Juhendaja allkiri. _____

Tartu 2013

SOCIAL CHANGE ACCORDING TO REPRODUCTION THEORIES

By Vello Veltmann

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze reproduction theories in sociology. According to sociological literature, there is one major flaw in reproduction theories – inability to explain social change. Reproduction theories are presumed to be too static to explain the dynamic nature of change. Therefore this study analyzes the work of three major reproduction theoreticians (Niklas Luhmann, Anthony Giddens and Pierre Bourdieu) as it connects to the topic of social change, in the hope to find a generalized concept of reproduction theory, which can explain the nature of social change.

In pursuit of that goal, this study analyzes some key aspects of change, using as an example the racial desegregation in United States of America.

Main findings are:

1. Reproduction theories cannot explain social change because the main focus of these theories lay elsewhere. The main focus is to explain stability rather than change, therefore explanations of change is hard to find.
2. According to generalized reproduction theory there are two distinct concepts: abstract social system and social reality. They are united through communication. System does not change, social change is an illusion brought to reality by system escalation.
3. According to generalized reproduction theory there is a fundamental contradiction in the social system. The system is escalating; there is constant production of elements in the system. According to this notion actor in this system has more choices but less knowledge of the system boundaries, therefore actors make wrong choices and destabilize the system. In a destabilized system actors are oriented to similarity. Orientations of similarity are produced by the system to maintain social order. This contradiction is viewed in social reality as a social change.

Key words: Social system, structure, social change, action, actor, racial segregation

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. REPRODUKTSIOONITEOORIAD	6
1.1. Mis on reproduktsiooniteooria?	6
1.2. Tegevus, tegutseja, struktuur ja sotsiaalne süsteem.....	9
1.3. Pierre Bourdieu reproduktsiooniteooria.....	12
1.4. Anthony Giddensi reproduktsiooniteooria.....	15
1.4.1. Tegevuse määratlus Giddensi järgi	16
1.4.2. Struktuuri määratlus Giddensi järgi	17
1.4.3. Tegevuse ja struktuuri vastastikmõju Giddensi järgi	18
1.5. Niklas Luhmanni reproduktsiooniteooria	19
1.5.1. Niklas Luhmann: struktuur ja sotsiaalne süsteem	20
1.5.2. Niklas Luhmann: tegevus, tegutseja ja kommunikatsioon.....	21
1.6. Üldistatud reproduktsiooniteooria	24
1.6.1. Tegevus ja taastootmine üldistatud reproduktsiooniteoorias	28
2. REPRODUKTSIOONITEOORIAD JA SOTSIAALNE MUUTUS	36
2.1. Mis on sotsiaalne muutus?	36
2.2. James Colemani tegevusteoreetiline mudel ja rassilise segregatsioon kaotamine.....	38
2.2.1. Rosa Parks kui süsteemi muutev üksikindiviid.....	39
2.2.2. Rosa Parks kui üks tegutseja paljude seast.....	40
2.2.3. Rassiline segregatsioon James Colemani mudelis	42
2.3. Üldistatud reproduktsiooniteooria ja segregatsioon Ameerika Ühendriikides	48
3. LÄHTEKOHAD SOTSIAALSE SÜSTEEMI JA SOTSIAALSE MUUTUSE	
UURIMISEKS	56
3.1. Tegevuse dualistlik suhe kui vastuolu reproduktsiooniteoorias ja sotsiaalne muutus ...	56
3.2. Vastuolu määratlemine ja uurimine	58
3.3. Süsteemisese vastuolu tuvastamine kommunikatsioonis kui tunnetatav sotsiaalne	
muutus.....	59
3.4. Kommunikatsiooni tegevusteks lahutamamine kommunikatsiooni uurimisel	61
3.5. Süsteemis olevate valikute eskaleerumine kui tunnetatav sotsiaalne muutus ja süsteemi	
eneseregulatsiooni protsess.....	62
3.6. Sotsiaalse reaalsuse uurimise võimalikkus läbi reproduktsiooniteooria.....	64
3.7. Reproduktsiooniteooriad reaalse ühiskonna kirjeldamise teenistuses – võimalik	
tulevikuperspektiiv.....	65
KOKKUVÕTE	68
KASUTATUD KIRJANDUS	72

SISSEJUHATUS

Sotsioloogia teadusena on püüdnud luua oma suurt teooriat – teooriat, mis seletaks ja hõlmaks kõike „sotsiaalset.“ Sellele nõudele vastavad tänapäeval käesoleva magistritöö autori hinnangul kõige paremini Niklas Luhmanni, Pierre Bourdieu ja Anthony Giddensi teoreetilised lähenemised, mida võib iseloomustada terminiga reproduktsiooniteooriad. Nendel teooriatel on aga fundamentaalne viga. Need ei suuda nõutaval määral seletada sotsiaalses reaalsuses toimuvaid muutusi, sest on oma olemuselt liiga staatilised ja seetõttu suudavad need seletada ainult süsteemi taastootmist (reproduktsiooni)

Käesoleva töö eesmärgiks on analüüsida reproduktsiooniteooriaid sotsiaalse muutuse kontekstist lähtuvalt. Eesmärgiks on uurida mis on sotsiaalne muutus ja kuidas on seda võimalik seletada läbi reproduktsiooniteooriate ning luua mõned üldistused, mis on kasuks reproduktsiooniteooriate edasisel arengul.

Püstitatud eesmärkidest lähtuvalt analüüsib autor kõigepealt Niklas Luhmanni, Pierre Bourdieu ja Anthony Giddensi teooriaid. Magistritöö ei käsitle neid teooriaid terviklikult vaid keskendub nende teooriate võimalikule potentsiaalile seletada sotsiaalset muutust. Seejärel toob käesoleva magistritöö autor eelpoolnimetatud teooriate baasil loodud üldised reproduktsiooniteoreetilised lähtekohad. Üldistatud reproduktsiooniteoorial põhinevaid lähtekohti testitakse käesolevas töös reaalse ajaloos toimunud sotsiaalse muutuse kaudu. Testitavaks sotsiaalseks muutuseks on rassilise segregatsiooni kaotamine Ameerika Ühendriikides. Muutuse algajataks peetakse tihti üksikindiviide, seega vaatleb käesolev töö ühte nendest üksikindiviididest (Rosa Parks) ja proovib hinnata, kas sellel indiviidil oli sotsiaalses reaalsuses toimuva muutuse kontekstis piisavalt suur mõju, et sotsiaalseid protsesse käsitleda üksikindiviidi kaudu. Selleks, et sotsiaalset muutust paremini reproduktsiooniteooria raamistikus kaardistada, vaadeldakse käesolevas töös ka James Colemani tegevusteoreetilist mudelit. Antud mudel käsitleb sotsiaalset muutust ja on seetõttu töö üldeesmärke arvestades oluline. Seejärel vaatleb antud magistritöö autor üldistatud reproduktsiooniteooriat läbi rassilise segregatsiooni konteksti. Selline erinevaid teooriaid hõlmav analüüs pakub võimalikult laia baasi, et koguda vajalikke ideid reproduktsiooniteooria täiustamiseks.

Käesoleva töö põhijäreldused võib kokku võtta järgmiselt:

1. Reproduktiooniteooriad ei suuda adekvaatselt seletada sotsiaalseid muutusi, kuna nende teooriate peamine raskuskese on suunatud sellele, et seletada süsteemi (ühiskonna) stabiilsust. Need teooriad püüavad eelkõige näidata, kuidas süsteem püsib sellisena nagu ta juba pikemat aega on olnud; kuidas inimesed oma tegevustes kordavad pidevalt samu käitumismustreid, aidates niimoodi kaasa väljakujunenud olukorra säilimisele; kuidas näilised konfliktid ja vastuolud ühiskonnas aitavad tegelikult kaasa sotsiaalse stabiilsuse suurendamisele. Nende teooriate abil ei ole lihtne seletada, kuidas saab süsteem radikaalselt muutuda; kuidas on võimalik, et inimesed hakkavad tegema asju, mida nad varem pole teinud.
2. Üldistatud reproduktiooniteoorias on vaja eristada kahte valdkonda : uurijate poolt konstrueeritud abstraktne sotsiaalne süsteem ja inimeste poolt kogetav sotsiaalne reaalsus. Need kaks teineteisest eraldi seisvat valdkonda on ühendatud nende vahelise kommunikatsiooniga. Sotsiaalne süsteem ei muutu, süsteemi muutus on illusioon. See illusioon on põhjustatud süsteemi laienemise poolt (süsteemi lisanduvad uued elemendid ja nende vahelised sidemed), mida sotsiaalses reaalsuses tõlgendatakse kui süsteemi muutust.
3. Käesoleva töö autori hinnangul võib väita, et reproduktiooniteooriates on fundamentaalne vastuolu. Süsteem laieneb tänu pidevatele süsteemielementide kasvule. Lähtuvalt sellest asjaolust peaks suurenema tegutsejate vabadus süsteemis. Kuid sellises olukorras puudub tegutsejal piisav teadmine nendest valikutest ja süsteemi piiridest. Teadmiste puudumisest tulenevalt teevad tegutsejad valesid valikuid ja destabiliseerivad selle kaudu süsteemi. Sellises destabiliseeritud süsteemis on tegutsejad orienteeritud sarnasuste otsimisele. Need orientatsioonid on loodud süsteemi poolt, et säilitada sotsiaalset korda. Sellist olukorda vaadatakse sotsiaalses reaalsuses kui sotsiaalset muutust.

1. REPRODUKTSIOONITEOORIAD

Käesolev peatükk selgitab, mis on reproduktsiooniteooriad ja kuidas need on kujunenud mõtestab lahti mõisted struktuur, sotsiaalne süsteem, tegevus ja tegutsejad ning keskendub kolmele tuntud reproduktsiooniteooria tutvustamisele. Antud peatükk tutvustab Niklas Luhmanni, Pierre Bourdieu ja Anthony Giddensi sotsioloogilisi teooriaid, mida saab koondada nimetuse alla reproduktsiooniteooriad, sest nad kõik viitavad taastootmisele kuigi taastoodetavad elemendid on autorite mõistetes erinevad. Bourdieud (2003) väga üldiselt käsitledes võib öelda, et tegemist on sotsiaalse korra või korralduse taastootmisega. Luhmanni (2009) üldistades võib öelda, et sotsiaalne süsteem taastoodab ennast. Giddensi (1984) teooria kohaselt on taastoodetavaks nähtuseks struktuur. Magistritöö mahtu ja püstitatud eesmärke arvestades ei tegele antud töö autor nende teooriate süstemaatilise süvaanalüüsiga, vaid vaatlleb ainult neid aspekte, mis on olulised töö eesmärgi täitmise jaoks. Toetudes Giddensile, Luhmannile ja Bourdieule pakub käesoleva töö autor välja reproduktsiooniteoreetilised üldistused, mis aitavad kirjeldada ja mõista sotsiaalset süsteemi reproduktsiooniteooriast lähtuvalt.

1.1. Mis on reproduktsiooniteooria?

Üldistavalt võib öelda, et reproduktsiooniteooriad on sotsiaalset süsteemi, ehk ühiskonda, seletavad sotsioloogilised teooriad. Selline üldistav seletus ei avarda loomulikult antud teooriate täielikku sisu. Selleks, et seletada reproduktsiooniteooriate tööpõhimõtet, tuleb teha väike kõrvalepõige sotsioloogia ajalukku. Reproduktsiooniteooriad katavad teatud mõttes kogu sotsioloogia teoreetilist raamistikku. Ühelt poolt ulatuvad antud teooriad antiikfilosoofiasse, kust on pärit reproduktsiooniteooria struktuur-funktsionalistlikud juured, teisalt on neil Weberist ja Parsonsist lähtuv indiviidi tegevusel põhinev alge.

Antiikaja filosoofid nägid ühiskonda sarnaselt funktsionalistlikule paradigmale. Platon (1901) kirjeldas ideaalset riiki kui hästi toimivat süsteemi, mille struktuuri erinevatel osadel on

kindlad funktsioonid ja eesmärk. Ka hilisemad filosoofid on sama teema üle mõelnud. Hobbes (1992) mõtiskleb riigi vajalikkusest, ülesannetest ning tekkest ja struktuurist. Locke'i (2007) idee seisneb selles, et inimesed annavad oma loomuõigusest (kõik inimesed on võrdsed, ühelgi indiviidil pole teise üle õigust) tulenevad järelvaataja kohustused riigi kanda, mis reguleerib ühiskonda seadusandluse ja karistusmehhanismidega. Burke (1987) uskus, et ühiskond vajab stabiilsust ja riigid ei vaja revolutsioone ehk järske muutusi, vaid modifikatsioone olemasolevatest riigikordadest. Tema hinnangul saab süsteemi muuta seda täiustades, mis viitab samuti funktsionalistlikule ideele.

Funktsionalistliku mõtteviisi kandis filosoofiast sotsioloogiasse Herbert Spencer, kes võrdleb ühiskonda organismiga. Spenceri (1897) hinnangul on ühiskond võrreldav organismiga, sest nii nagu organism kasvab oma elu jooksul, teeb seda ka ühiskond, nii nagu bioloogiline keha kasvab, teeb seda ka sotsiaalne keha nii suuruses kui ka struktuuris. Turner (1985) kirjeldab Spenceri funktsionalistlikku ideed kui mõtet, et sotsiaalseid struktuure tuleb uurida läbi nende funktsioonide, milleks on kasutamine või toetamine (*operation*), reguleerimine ja jaotamine. Kuigi funktsionalistlikku suunda jätkasid mitmed hilisemad sotsioloogid [vaata Davise ja Moore'i (1945) ning Parsons (2008)], oli selge, et sellisel ühiskonna käsitlusel on omad kriitilised puudused. Üheks suurimaks ja kandvamaks probleemiks oli selliste teooriatega kaasnev ühiskonna kui sotsiaalse süsteemi staatiline iseloom - taolistel süsteemidel on alati olemas omad kindlad ja mittemuutuvad koostisosad. Seega ei suuda antud käsitlused seletada piisavalt hästi sotsiaalse struktuuri tekkimist ning oma staatilisuses ei suuda see pakkuda ka piisavat selgitust sotsiaalse süsteemi muutustele.

Funktsionalistliku paradigma staatilisus ongi põhjuseks, miks reproduktsiooniteooriatel on lisaks funktsionalistlikele juurtele veel ka teistsugune alge - nimelt indiviidi tegevus. Merton (1938) juhib tähelepanu sellele, et inimeste bioloogilised tungid, mis ei ole allutatud sotsiaalsele kontrollile, tekitavad süsteemis ebastabiilsuse.

Reaalne ühiskond sisaldab alati teatud ebastabiilsust, seega ei ole seda võimalik seletada läbi staatiliste mudelite. Aimre (2005) ütleb, et just sotsiaalne reaalsus oli stabiilsust nõudvate teooriate hülgamise põhjuseks. Tema hinnangul ei suutnud stabiilsust nõudvad teooriad seletada 1950ndate ja 60ndate streike ning noorterahutusi.

Reproduktsiooniteooriate tegevusteoreetiline pool on saanud aluse Talcott Parsonsi poolt formuleeritud tegevusteoreetilisest raamistikust [vaata Parsons (1937)]. Üldistavalt võib öelda, et tegevustel põhinevad teooriad näevad sotsiaalset süsteemi indiviidi seisukohast lähtuvalt. Teooriad on mitmekesised ja hõlmavad tervet sotsiaalteaduste spektrit, käsitledes ainult indiviidide tasandil toimuvaid protsesse [vaata Homans (1958)] või tervet sotsiaalset süsteemi, hõlmates nii mikro- kui ka makrotasandit [vaata Coleman (1986)].

Väga tugevalt üldistades võib öelda, et klassikaline struktuur-funktsionalistlik lähenemine eeldab, et struktuur mõjutab indiviidi ja klassikaline tegevusteoreetiline raamistik eeldab, et indiviid mõjutab struktuuri. Loomulikult on teooriate vahel ka tugevad erinevused ja vaidlusi põhjustavad asjaolud, kuid antud töö eesmärgiks ei ole nii laia põllu erinevate teooriate detailne kajastamine vaid reproduktsiooniteooriate analüüsimine.

Giddens (1979:49) võtab eelpool kirjeldatud (struktuur vs tegevus) probleemi kokku järgnevalt: „*Tegevus ja struktuur paistavad nii sotsioloogilises kui ka filosoofilises kirjanduses vastanditena. Üldistavalt öeldes võib väita, et need koolkonnad, kes tegelevad tegevusega, on pannud vähe rõhku või ei ole leidnud viisi, kuidas tegeleda struktuuris peituvate seletustega või sotsiaalse põhjuslikkusega ...*“ Giddens (1979:50) ei halasta ka struktuur-funktsionalismile: „*Funktsionalism ja strukturalism on sarnased, sest nende käsitluses on objektile võim subjekti üle, või mõnes mõttes struktuuril tegevuse üle.*“ Giddens (1979 ja 1984) rõhutab reproduktsiooniteoreetikuna just nimelt tegevuse ja struktuuri vastastikmõju. Sarnased seisukohad on omased ka Luhmannile ja Bourdieule. See viibki olulise eristuse juurde, mille alusel eristada tänapäevaseid reproduktsiooniteooriaid varasematest sotsioloogilistest teooriatest.

Tänapäevase reproduktsiooniteooria üks kandev seisukoht on see, et indiviid (tegutseja) ja struktuur (ühiksond ja/või sotsiaalne süsteem) on omavahel pidevas vastastikmõjus, kus tegutseja omab teatud autonoomsust, kuid on oma olemuselt struktuurist tugevalt mõjutatud. Siin on muidugi erinevatel autoritel erinevus seisukohtades. Giddensist (1984) lähtuvalt võib öelda, et struktuur on vahendaja ja ühtlasi ka tegutsejate poolt loodav nähtus. Luhmanni (2009) tõlgendades võib öelda, et tegutseja saab süsteemilt teatud hulga valikuid ja

vastandlikke (teineteist välistavaid) ootusi, mida ta sotsiaalses reaalsuses kasutab. Sellised valikud on süsteemi poolt kaasa antud ja kõik need valikud töötavad reproduktsiooni erinevate osade huvides. Bourdieu (2003:59) näeb, et struktuuri taastoodetakse või kujundatakse ümber väljal, kus agendid tegutsevad. Siinkirjutaja hinnangul suudab Bourdieu (2003) edukalt seletada struktuuri/ühiskonna korralduse taastootmist, kuid muutuse seletamisel jääb teooria hätta, peamiselt fikseeritud *habituse* tõttu. (Teema on lähemalt selgitatud lk 48).

Seega, nagu eespool selgus, käsitlevad reproduktsiooniteooriad indiviidi eelkõige kui süsteemi taastootjat (vihjates, et ta on samas midagi enam, kuid jäävad seejuures selle enama seletamisega hätta). Seetõttu on sotsiaalse süsteemi muutuse seletamine läbi reproduktsiooniteooriate raskendatud. Sotsiaalne muutus reproduktsiooniteoreetilises käsitluses on valdkond, millega antud töö tegeleb, kuid enne probleemi juurde asumist tuleb teha selgus mõistetes.

1.2. Tegevus, tegutseja, struktuur ja sotsiaalne süsteem

Tegevuse üheselt mõistetavaks tegemine ei ole sotsioloogia jaoks enam suur probleem. Võib öelda, et tegevuse on sotsioloogia jaoks üheselt mõistetavaks teinud Max Weber. Weber (2002:12) selgitab tegevuse mõistet järgnevalt: „*Tegevus tähendab seejuures inimkäitumist (välist või sisemist, millegi tegemata jätmist või millegi talumist), millele tegutsev individ või inividid annab subjektiivse mõtte.*“ Weber (2002:12) selgitab ka mõtte tähendust: „*Mõte võib tähendada: a) indiviidi tegevuse subjektiivset mõtet konkreetsel juhul või indiviidide tegevuse üldistatud mõtet eri juhtumite korral, b) hüpoteetilise indiviidi või indiviidide klassi mõtte mõisteliselt konstrueeritud puhast tüüpi.*“ Siinkohal tasub kindlasti tähele panna, et Weberi (2002) jaoks on ka millegi tegemata jätmise tegevus. Weberit (2002) tõlgendades võib öelda, et erinevalt hilisematest autoritest ei too ta sügavat eristust mõtestatud ja mõtestamata tegevuse vahel. Parsons (1937) seevastu keskendub pigem mõtestatud tegevusele kui reaktiivsele käitumisele. Tema hinnangul omab elementaarne tegu (*unit act*) järgmisi kohustuslikke tunnuseid: 1. on olemas tegutseja, kes tegu sooritab; 2. teol on eesmärk; 3. tegu toimub situatsioonis; 4. on normatiivselt orienteeritud. Siinkohal peab käesoleva töö autor

oluliseks toonitada asjaolu, et just mõtestatud tegevuse ja reaktiivse käitumise eristamine on vajalik reproduktsiooniteooriast lähtuva sotsiaalse muutuse tuvastamiseks. Võib oletada, et reaktiivne käitumine toimib pea alati süsteemi taastootmise huvides, seevastu mõtestatud tegevus omab rohkem süsteemi muutvaid atribuute. Kuid ka siin tekib oluline teoreetiline kitsaskoht. Weberile (2002) toetudes võib öelda, et tegevusele annab mõtte tegutseja ise. Seevastu Giddensit (1984) tõlgendades võib öelda, et selle mõtte annavad teised tegutsejad. Teoreetiliste vaidluste vältimiseks defineerib käesoleva töö autor mõtestatud tegevuse järgmiselt: tegevus on mõtestatud, kui sellele omistab mõtestatud tähenduse nii tegutseja ise (subjektiivselt) kui ka ümbritsev reaalsus. Sealjuures mõistab autor täielikult käesoleva käsitlusega kaasnevaid filosoofilisi ja ka psühholoogia valdkonda kuuluvaid probleeme. Nendel probleemidel pikem peatumine pole töö eesmärki arvestades otstarbekas.

Tegutseja on sotsiaalses süsteemis tegutsev indiid, ehk sotsiaalses süsteemis mikrotasandil olev süsteemi element. Erinevad autorid täiustavad tegutsejat erinevate nimetustega. Käibel on ka väljendid nagu sotsiaalne agent või agent. Tegutseja on reproduktsiooniteooriast lähtuvalt nii süsteemi muutev kui ka süsteemi taastootev element.

Struktuuri lahti mõtestamine on võib-olla üks keerukamaid ülesandeid. Ka Sewell (1992) viitab struktuuri defineerimise keerukusele, öeldes, et seda on pea võimatu defineerida ilma sõna „struktuur“ kasutamata. Ta lisab, et struktuur on erinevates sotsiaalteaduste harudes ka erinevalt mõistetav. Ta toob välja eristuse, kuidas mõistavad struktuuri sotsioloogid ja antropoloogid. Sewell (1992:3) ütleb järgmist: „*Struktuur on normaalses sotsioloogilises kasutuses mõeldud kui „raske“ või „materiaalne“ ning seetõttu on struktuur primaarne ja määrav. Kultuur on seevastu käsitletud kui midagi „pehmet“ ja „mentaalselt“ ja läbi selle on kultuur sekundaarne või tuletatud. Kontrastiks sellele mõtlevad semiootikasse kalduvad sotsiaalteadlased, täpsemalt antropoloogid, kultuurist kui millestki, mis on struktuurist kõrgemal. Tüüpilises antropoloogilises kasutuses arvatakse, et sõna struktuur viitab kultuuri valdkonnale, välja arvatud juhul, kui sellele on lisatud eessõna „sotsiaal.“* Sellisele eristusele tähelepanu juhtimine on käesolevas magistritöös oluline, sest see aitab struktuuri mõistet paremini liigitada.

Käesolevas töös on struktuuri all mõeldud just nimelt sotsiaalset struktuuri, ehk struktuur on vaatluse all pigem kui midagi primaarset ja määravat. Aimre (2005:90) kirjeldab sotsiaalset struktuuri järgnevalt: „*Sotsiaalne struktuur on sotsiaalset tervikut moodustavate elementide vahelised püsivad seosed ja vastastikune tegevus (toime)*.“ Käesoleva töö autor peab oluliseks toonitada teatud asjaolusid, et ei tekiks valesti mõistmist. Kuigi tervikut moodustavate elementide vahel on püsivad seosed, ei tähenda see seda, et elemendid on selle tõttu staatilised. Elementide ja nende vaheliste seoste paiknemine ei ole ajas ja ruumis kindalt fikseeritud. Struktuurielemendid on pidevas liikumises isegi siis, kui me seda sotsiaalses reaalsuses parasjagu ei tunneta. Kui füüsikas on olemas energia jäävuse seadus, siis võib analoogse seaduse luua ka struktuuri kohta. Sotsiaalne struktuur ei teki ega kao ka iseenesest, vaid muundub ühest liigist teise, läbi struktuurielementide ümberpaiknemise ajas ja ruumis.

Sotsiaalne süsteem on samuti raskesti defineeritav mõiste. Kõige üldisemas tähenduses võib sotsiaalset süsteemi käsitleda kui süsteemi, mis koondab kõiki sotsiaalseid struktuure ja struktuuri elemente. Aimre (2005:91) võtab sotsiaalse süsteemi mõiste kokku järgneval kujul: „*Sotsiaalne süsteem on korrastatud ja püsiv sotsiaalne tervik, mis koosneb paljude sidemetega ja vastastikuste tegevustega seotud sotsiaalsetest elementidest*.“ Seega võib öelda, et mõiste sotsiaalne struktuur ja sotsiaalne süsteem on omavahel üpriski sarnased. Siinkirjutaja hinnangul sisaldavad nii sotsiaalne struktuur kui ka sotsiaalne süsteem teatud püsivust, ent samas ka teatud muutuste võimalikkust. Võttes aluseks asjaolu, et sotsiaalsel struktuuril on võime muunduda ja sotsiaalne süsteem omab sotsiaalse struktuuriga samu elemente ning lisaks sotsiaalseid struktuure, võime järeldada, et ka sotsiaalsel süsteemil on sama võime. Käesolev töö kasutab mõistet sotsiaalne süsteem just nimelt kõige üldisemas tähenduses.

Üldistades võib öelda, et kõik siin töös kajastatud teoreetikud räägivad sotsiaalsest süsteemist, kuigi Bourdieu (2003) kasutab mõistet sotsiaalne ruum. Struktuuri ja sotsiaalse süsteemi eristuse, kui see peaks vajalikuks osutama, võib tuua tõlgendades Giddensi. Giddensi (1984) järgi on struktuur organiseeritud reeglite ja ressursside kogum, mis asetseb väljaspool aega ja ruumi. Seevastu sotsiaalne süsteem on koht, kus neid reeglite ja ressursside kogumeid rakendatakse läbi agentide tegutsemise (ajas ja ruumis). Seevastu Luhmanil (2009) omandab sotsiaalne süsteem siinkirjutaja hinnangul pigem abstraktsema ja üldisema tähenduse ja on

lähemal pigem Giddensi (1984) nägemusele struktuurist, kui Bourdieu (2003) nägemusele sotsiaalsest ruumist.

Siinkirjutaja hinnangul on kindlasti suurema tähelepanu ära teeninud just nimelt sotsiaalne süsteem, sest läbi sotsiaalses ruumis toimuva tegevuse (mida võib nimetada sotsiaalseks reaalsuseks), on võimalik seletada sotsiaalse süsteemi või struktuuri muutust. Oluline on siinkohal vahet teha, et sotsiaalne süsteem on käesolevas töös käsitletud kui abstraktset ja oma olemuselt pigem Giddensi (1984) struktuuri mõistele lähenevat moodustist, ehk süsteemi on vaadeldud Luhmanni (2009) tõlgendamisest lähtuvalt.

1.3. Pierre Bourdieu reproduktsiooniteooria

Bourdieu on kahtlemata reproduktsiooniteoreetik, kuid erinevalt teistest käsitluse all olevatest reproduktsiooniteoreetikutest, proovib Bourdieu siinkirjutaja hinnangul kõige rohkem seletada sotsiaalset reaalsust. Tema teoreetilistest kontseptsioonidest võib kindalt välja lugeda süsteemi taastootmise mehhanismidele orienteerituse, ent ometi ei alahinda ta agentide praktilist leidlikkust. Just seesama praktiline leidlikkus võib olla süsteemi muutuse tuvastamise, seletamise ja prognoosimise aluseks. Bourdieu on väga keerukas ja killustatud autor, tema põhiideed jooksevad läbi mitmes teoses ning omavad tihti ka vasturääkivusi, seetõttu on tema mõistmiseks vaja kaardistada kõigepealt sotsioloogiaga seotud mõisted: *habitus*, *hexis*, väli, kapital ja sotsiaalne ruum.

Mõistet *habitus* on Bourdieu (2003:25) selgitanud järgnevalt: „*Habitus on see generatiivne ja ühendav printsiip, mis tõlgib ühe positsiooni seesmiselt omased ja relatiivsed karakteristikud ühtseks elustiiliks ja ühtseks valikutetervikuks isikute, hüvede ja praktikate osas.*“ Lihtsamalt öeldes hõlmab *habitus* teatud käitumismustreid, harjumusi ja väärtushinnanguid ning elustiili. Bourdieu ütleb (2003:25), et see, mida sööb tööline, tema söömisviis ning sport, mida ta harrastab ja see, kuidas ta seda teeb, erineb suuresti näiteks tööstusjuhi vastavatest tarbimistavade ja harrastustest. Bourdieu (1990) *habitus* on oma olemuselt harjumuste ja uskumuste kogum ja seega inimtegevust reguleeriv struktuur.

Mõistet *hexis* seletab Bourdieu (2008:93-94): „*Kehaline hexis on poliitiline mütoloogia, mis on realiseeritud, muudetud püsivaks dispositsiooniks, püsivaks kombeks, kuidas seista, rääkida, ja läbi selle kuidas tunda ja mõelda.*“ Oma olemuselt tundub see sügavam, kui lihtsalt Habermasi (1983) poolt käsitletud keha liikumine (*bodly movement*), mis ei ole iseenesest tegevus, vaid tegevuse element. Bourdieu (2008) põhjal võib väita, et *hexis* ei ole pelgalt keha liikumine, vaid inkorporeeritud käitumine. Kui *habitus* viitab kollektiivsusele (see tähendab, et teatud invidiidid omavad sarnast *habitust*), siis *hexis* on individuaalne.

Väli, kapital ja sotsiaalne ruum- need mõisted on tugevasti omavahel seotud. Erinevalt Marxi (1953) kapitaliteooriast eristab Bourdieu mitut kapitali liik: majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja sümboolne kapital, sealjuures on majanduslik kapital Bourdieu jaoks traditsioonilises tähenduses.

Bourdieu (2003:132) defineerib sümboolset kapitali järgnevalt: „*Sümboolne kapital võib olla ükskõik milline omadus (mis tahes liiki, kas füüsiline, majanduslik, kultuuriline või sotsiaalne kapital), kui seda tajuvad sotsiaalsed agendid, kelle tajukategooriad võimaldavad ta ära tunda (märgata)*“. Käesoleva magistritöö autori hinnangul on sümboolne kapital teatud mõttes *habitusel* põhinev kapital. See kapital omandab väärtuse läbi tajukategooriate, ehk seda hindavad agendid läbi oma *habituste* sarnasuse.

Kultuurilist kapitali võib lähtuvalt Bourdieu (1977, 1986, 2003) töödest seletada järgnevalt: kultuuriline kapital on instrument, mille abil omandada ühiskondlikult sümboolset jõukust, mis on sotsiaalselt määratud kui väärtus, mille poole püüelda ja mida omada. Ühtlasi on see üks põhilisi reproduktsiooni elemente. Kultuuriline kapital taastoodab eliiti läbi perekonna (perekond pärandab kapitali edasi) ja läbi haridussüsteemi (parema kultuurilise kapitaliga õpilased pääsevad paremini edasi). Haridussüsteem muudab kultuurilise kapitali akadeemilisteks tiitliteks. Kultuuriline kapital võib esineda kolmel kujul: 1) kehastunud (*embodied*) vormis, milleks on pikaajalised mõistuse ja keha dispositsioonid; 2) objektiviseeritud (*objectified*) kujul, milleks on kultuuri sisaldavad vahendid (pildid, raamatud, instrumendid, masinad jne); 3) institutsionaliseeritud (*institutionalized*), milleks on näiteks haridussüsteem.

Sotsiaalset kapitali defineerib Bourdieu (1986:51): „*Potentsiaalsete või tegelike ressursside agregaat, mis on seotud kestva võrgustikuga, mis on suuremal või vähemal hulgal määratud/seotud (institutionalized), vastastikkuse tutvus või tunnustus suhtega – või teiste sõnadega grupi kuuluvus*“ Sotsiaalset kapitali võib Bourdieust (1986) lähtuvalt vaadelda järgmiselt. Pole oluline, kas sotsiaalset kapitali kasutatakse või mitte. Kapital peitub selles vastastikus tutvus- või tunnustussuhtes ja seda on iga hetk võimalik mõneks muuks kapitali liigiks ümber konverteerida.

Välja võib Bourdieust (2003, 2008) lähtuvalt käsitleda kohana, kus ressursside pärast võideldakse ja kus toimub *habituste* tõmbumine või tõukumine, kus sarnased *habitused* tunduvad sümpaatsed ja erinevad antipaatsed. See on jõudude väli, kus agentidel pole pääsu ning kus nad üksteisega võistlevad, aidates niiviisi kaasa struktuuride püsimisele või ümberkujunemisele. Väljad omakorda moodustavad sotsiaalse ruumi. Väljadel toimuv võitlus põhineb kapitalidel ning hoogustub eelkõige siis, kui seatakse küsimuse alla erinevate kapitali liikide vahetuskurss.

Võib öelda, et Bourdieu (1977, 1986, 2003) käsitleb ühiskonda sotsiaalse ruumina, kus agentide (tegutsejad) tegevused on mõjutatud nende *habituusest*, mida võiks tõlgendada kui teatud struktuuri poolt kaasa antud dispoitsioone. Selles sotsiaalses ruumis on erinevad kapitali liigid, mille pärast väljadel võideldakse ning selle käigus taastoodetakse või muudetakse sotsiaalset ruumi. Bourdieu (2003) põhjal võib väita, et ühiskond jaguneb väljadeks, kus kõige olulisemaks on majandusliku ja kultuurilise välja vastuolu, kuid ka väljade sees toimub teatud jagunemine või grupeerumine. Need kaks põhivälja jagunevad veel mitmeks eri väljaks, mis on kahe põhiväljaga lähedalt seotud. Bourdieu (2003) näeb taastootmist eelkõige ühiskondlikes institusioonides, näiteks haridussüsteem toimib sotsiaalse korra taastootjana. Käesoleva töö autori hinnangul on Bourdieu taastootmis-mehhanismid olulised. Haridussüsteem annab agentidele teadlikkuse süsteemi reeglitest ja ajaloost ja seeläbi kinnistab agentides teatud baasväärtused, millele tugineda. Võib öelda, et haridussüsteem on ühtsust loov süsteem, abstraktse sotsiaalse süsteemi poolt loodud mehhanism. Antud mehhanism toimib süsteemi stabiilsuse huvides luues pidevalt kehtivaid süsteemi reegleid ja sealjuures taastootes ka süsteemisisesid vastuolusid, mis on toimivad süsteemi püsimise eesmärgil.

Bourdieu (1977, 1986, 2003) teooria viitab siinkirjutaja hinnangul tugevalt taastootmisele. Kõik süsteemis levivad elemendid on sellele orienteeritud. Sotsiaalne ruum hõlmab kapitale, mille pärast agendid väljadel konkureerivad. Selle konkureerimise tulemusel taastoodetakse seda välja, millel konkureeritakse. Läbi väljade taastootmise taastoodetakse ka sotsiaalset ruumi. Agentide tegutsemisvabadus on seotud tugevalt sotsiaalse ruumi reeglite ja normidega, seetõttu piirdub see reproduktsioonimehhanismidega. *Habitus* on oma olemuselt väga sarnane Giddensi (1984) struktuuri käsitlusele (struktuurid on tegutsemise vahendaja ja tulemus). *Habitus* tundub loovat teadud eeldused tegutseja vabaduseks, ent samas on sellele sisse kodeeritud teatud piirid. Tegutsemisvabadus piirdub sellega, millist kapitali konkreetne agent taotleb ja milliseid tegevusi ta selle käigus ette võtab.

Seetõttu võib Bourdieu teooria põhitõe antud magistritöö jaoks kokku võtta järgnevalt. Sotsiaalses ruumis tegutsevad agendid ei muuda sotsiaalsest süsteemi, muutus on näiline ehk tunnetuslik, mis tuleneb asjaolust, et süsteemis tegutsevad agendid ei ole fikseeritud kindlale väljale (agentide tegevuses peituv dünaamika loob illusiooni süsteemi muutusest). Sotsiaalset muutust võib nimetada tunnetuslikuks muutuseks, mis väljendub süsteemi osade ümberpaiknemises aeg-ruum teljel.

1.4. Anthony Giddensi reproduktsiooniteooria

Erinevalt Bourdieust (2003) ja Luhmannist (2009) ei kaota Giddens (1984) ära struktuuri tähtsust. Vastupidi – Giddens (1984) keskendubki struktuurile, tulles mõnes mõttes tagasi kesksete struktuuril-funktsionalistlike väärtuste juurde. Giddens (1984:24) toonitab: „*Kõige olulisemad aspektid struktuuris on reeglid ja ressursid, mis on rekursiivselt (recursively) arenenud institutsioonides.*“ Sellest järelduvalt võib öelda, et struktuur kutsub ise (läbi reeglite ja ressursside) esile institutsioonid, mis aitavad struktuuri taastoota. Giddensi (1984) hinnangul on struktuur organiseeritud reeglite ja ressursside kogum, mis asetseb väljaspool aega ja ruumi. Seevastu sotsiaalne süsteem on koht, kus neid reeglite ja ressursside kogumeid rakendatakse läbi agentide tegutsemise (ajas ja ruumis).

Giddens (1986:19) toob välja struktulisatsiooni teooria põhiteesi: „*Reeglid ja ressursid mis toodavad ja taastoodavad sotsiaalset tegutsemist on samaaegselt vahendid süsteemi reproduktsioonis.*“ Sellest lähtuvalt on tema käsitlus sarnane Luhmanni (2009) sotsiaalse süsteemi käsitlusele. Väide sotsiaalsest tegutsemisest kui tootmise ja taastootmise mehhanismist lähendab tema käsitlust Bourdieule (2003).

Giddensi (1984) teooriat üldiselt käsitledes võib teha olulised tähelepanekud. Esiteks ta ei tee katsetki eristada mikro- ja makrotasandit, sest ta ei hinda nende vastandumist oluliseks. Tegevus on vahend, läbi mille muudab Giddens (1984) ühiskonna käsitluse dünaamilisemaks. Siinkirjutaja hinnangul on just see põhjuseks, miks Giddensi (1984) teooria võib liigitada reproduktsiooniteooriate hulka. Esiteks see hõlmab kogu sotsiaalset süsteemi. Teiseks viitab ta struktuuri (ehk sotsiaalse süsteemi, käesoleva magistritöö tähenduses) võimele ennast taastoota. Kolmandaks, andes agentidele tegutsemise vabaduse, muudab Giddens (1984) süsteemi dünaamiliseks.

1.4.1. Tegevuse määratlus Giddensi järgi

Üldiselt võib Giddensi (1984) tegevuse määratluse kokku võtta järgnevalt. Eesmärgipärane tegutsemine pole erinevate kavatsuste, mõtete ja motiivide rida. Tegevus ei ole ka lihtsalt kombinatsioon tegudest. Giddensi (1984) hinnangul on see midagi enamat, ta toob välja tegevuse määratluse, mida ta nimetab stratifikatsiooni mudeliks. Selle mudeli põhiseisukoht on, et tunnetus/motivatsioon omab kolme kihti: arutelu käigus saadud teadvus, praktiline teadvus ja alateadvus. Sellest lähtuvalt on käitumise sees järgnevad protsessid: peegeldav monitoring, ratsionaliseerimine ja motivatsioon. Seega tegutsejad ei jälgi mitte ainult enda tegevuste voogu ja ei oota, et teised seda sama teeksid vaid vaatlevad lisaks rutiinseid ja füüsilisi aspekte selles kontekstis, kus nad liiguvad.

Giddens (1984) rõhutab ratsionaliseerimise tähendust. Ta ütleb, et see on jätkuv ja pidev teoreetiline arusaamine oma tegevuse põhjustest. Käitumine omandab tegevuse elemendid alles siis, kui see on kavatsatud, vastasel juhul on tegemist lihtsalt reageeriva vastusega. Ta toob välja samuti asjaolu, et tegevusega võivad kaasned ka tahtmatud tagajärjed. Seega

olukord, kus indiviid omab eesmärgi ning teeb selle eesmärgi elluviimisel tegevuse, ent antud tegevusega kaasnevad ettenägematud tagajärjed. Sellega mõtleb Giddens olukorda, kus inimesel on mingi motiiv ja eesmärk teha mingi tegu, kuid oma eesmärgi täites põhjustab ta tahtmatult olukorra, kus see mõjutab kedagi teist. Need on seega sündmuste arengud, mis toimuvad osalejate teadmata ja saavad teatavaks alles siis, kui tulemus on käes. Tema hinnangul võiski olla üks tegevuse uurimise suund, mis oleks juhtunud sündmustega B, C, D ja E, kui sündmus A poleks aset leidnud. Lisaks toob ta välja (eesmärk, tegevus, vale tagajärg) seose – olukorra, kus inimese tegevuse viga viib valele ettekavatsemata tagajärjele.

Tegutsejal on piirangud, mis jagunevad: 1) materiaalsed piirangud (piirangud, mis pärinevad materiaalsest maailmast ja keha füüsilisest kvaliteedist), 2) negatiivsed sanktsioonid (piirangud, mis tulenevad karistusmehhanismidest, osad sotsiaalsed agendid karistavad teisi), 3) struktuuralsed piirangud (tegutsejale struktuuri poolt antud omadused).

Giddensi (1984) järgi on tegutsejad tavaliselt võimelised kirjeldama, mida nad teevad ja mis põhjusel nad seda teevad. Selline kirjeldus kerkib esile ainult siis, kui teised küsivad: „miks sa nii tegid?“ Sellised küsimused tekivad siis, kui tegevus on kaheldav ja raskesti mõistetav – tavalisest käitumisvormist väljaspool asuv.

Oluline on ka põhjuste ja motiivide eristus: Põhjused viitavad tegutsemise alustele, motiivid viitavad tahtmistele, mis tegutsemise põhjustab. Motiivid aga mõjutavad tegutsemist suhteliselt ebaharilikkudel asjaoludel, olukorras, mis mingil määral murravad rutiini. Päevast päeva elu pole otseselt motiveeritud.

1.4.2. Struktuuri määratlus Giddensi järgi

Üldistades võib Giddensi (1984) käsitluse struktuurist kokku võtta järgnevalt. Normid on sotsiaalse elu piiriks, kuid teatud manipulatsioonid on võimalikud. Struktuuri mõistetakse tavaliselt kui mingit kindalt mustrit. Sotsiaalsetel süsteemidel on struktuuri omadused, kuid puuduvad struktuurid. Giddensi tõlgenduses pole reeglid mitte niivõrd formaalsed ettekirjutused, kuivõrd harjumused või rutiin. Struktuur pole ainult reeglite, vaid ka

ressursside kogu. Lisaks võib Giddensist välja lugeda, et reeglid on seejuures tegelikud kodeeritud tõlgendused reeglitest. Need reeglid ja ressursid on järjepidevalt ja pideva korduse tõttu arenenud institutsioonides. Seega võib Giddensit (1984) tõlgendada öelda, et just struktuuris endas tekkinud struktuurielementide areng tekitab institutsioonid ning institutsioonid omakorda määravad ära selle, millised reeglid ja ressursid on olulised.

1.4.3. Tegevuse ja struktuuri vastastikmõju Giddensi järgi

Varasemad struktuur-funktsionalistlikud teooriad käsitlesid struktuuri kui piirangut või normide kogu, mis piiritleb ja raamib tegevust. Giddensi (1984) strukturatsiooni teooria põhineb arusaamal, et tegemist on vastastikmõjuga. Ta ei välista struktuuri taastootvat mõju, ta leiab, et tegutsejad ise taastoodavad struktuuri, milles nad tegutsevad. See eristab teda funktsionalistidest, kes käsitlevad struktuuri kui midagi sellist, millel on võim tegutseja ja tema tegevuse üle.

Giddens (1984) toob välja olulised aspektid, et mõtestada lahti struktuuri ja tegevuse vahekorda. Selleks on integratsioon (sõltuvus ja autonoomia tegutsejate ja kollektiivide vahel). Ta toob välja lisaks mõisted sotsiaalne integratsioon (vastastikune sõltuvus tegutsejate vahel kooseksisteerimise mõttes) ja süsteemi integratsioon (vastastikune sõltuvus tegutsejate ja kollektiivide vahel läbi laiendatud aja ja ruumi). Giddensi teooria kohaselt saavad tegutsejad mõjutada süsteemi läbi teadmiste liigendamise mooduste, olemasolevate teadmiste levitamist puudutavate asjaoludega ja läbi juurdepääsu teadmistele.

Käesoleva magistritöö autor leiab, et Giddensi (1984) teoorias pole indiviidide tegevuse mõju kuigi suur, õigemini on seda raske hinnata. See on üks põhjus, miks Giddensi reproduktsiooniteooria suudab seletada struktuuride (ja/või sotsiaalsete süsteemide) teket ja stabiilset taastootmist, kuid ei suuda seletada struktuuri muutust - tegutsejate mõju struktuurile on väga raske hinnata.

1.5. Niklas Luhmanni reproduktsiooniteooria

Niklas Luhmanni reproduktsiooniteooria on oma olemuselt üpris abstraktne. See sisaldab küll kõiki antud töö jaoks olulisi märksõnu: tegevus, tegutseja, struktuur ja sotsiaalne süsteem, kuid just abstraktsuse tõttu käsitleb käesoleva töö autor Luhmanni suhteliselt kompaktselt ja seotult, keskendudes ainult nendele aspektidele, mis antud töö teemat arvestades võivad huvi pakkuda. Luhmanni (2009) „Sotsiaalsed süsteemid“ on kindlasti teos, mis vajaks süvaanalüüsi, kuid antud töö formaati arvestades ei ole see võimalik. Üldistades võib öelda, et erinevalt Bourdieust ja Giddensist, kes proovivad läbi oma teooria seletada sotsiaalset reaalsust, kaugeneb Luhmann teatud mõttes sotsiaalsest reaalsusest, et luua „puhas teooria.“ Eelpool sai töös välja toodud Giddensi (1984) eristus, kus ta eristas struktuuri sotsiaalsest reaalsusest. Siinkirjutaja leiab, et teatud mõttes võib tervet Luhmanni teost selliselt käsitleda. Luhmanni kandvad mõtted sotsiaalsest süsteemist ja kommunikatsioonist sisaldavad tugeval määral abstraktseid tähendusi. Teatud mõttes asetsevad need reaalsest sotsiaalsest süsteemist väljaspool. Need on kujundlikud mudelid, mida võib võtta kui katsed luua teatud mõttes puhast teadust. Luhmann (2009:9) ütleb ise järgmist: *„Teooria rajab oma suhte objektiga läbipaistmatu keerukuse ja läbipaistva keerukuse vahekorra. See ei nõua endalt kunagi objekti kogu reaalsuse tagasipeegeldamist ega ka objekti kõigi tunnetamisvõimaluste ärakasutamist. Seega ta ei nõua ka erandlikku tõepüüdlust teiste, konkureerivate teooriakatsete suhtes. Küll aga objekti käsitlemise universaalsust selles mõttes, et see sotsioloogilise teorianana kõike sotsiaalset ja mitte üksnes lõike sellest...“*

Teooria keerukuse tõstmine selleks, et see suudaks hõlmata kogu sotsiaalsust, on kindlasti oluline aspekt ja siinkirjutaja hinnangul on see Luhmannil ka õnnestunud, kuid küsimus on selles, milline on objekti reaalsuse tagasipeegeldamise ja universaalsuse vahekord. Lühidalt öeldes tekib küsimus: kui sotsioloogiline teooria ei suuda objekti reaalsust tagasi peegeldada, kuid omab suurt universaalsust, siis mis on teoriast kasu? See on vaieldav küsimus, millel siinkohal pikemalt peatuda ei tasu. Võib öelda, et lähtuvalt antud töö kontekstist (milleks on reproduktsiooniteooriate peegeldusvõime suurendamine, et nad suudaks paremini seletada sotsiaalset muutust) kasutab siinkirjutaja Luhmanni teoreetilist raamistikku üsna vabalt, lähtudes oma eesmärgist.

1.5.1. Niklas Luhmann: struktuur ja sotsiaalne süsteem

Luhmann (2009:380) sõnastab struktuuri järgnevalt: „*Abstraktselt võetuna võib struktuuri mõiste viidata kommunikatsioonile või tegevusele. Struktuurid, mis seovad kommunikatsiooni kommunikatsiooniga, sisaldavad informatsiooni, s. t. nad on maailma struktuurid*“ Käesoleva magistritöö autor on seisukohal, et kuigi Luhmann toob sisse kommunikatsiooni, on tema struktuuri käsitus tugevalt seotud teiste antud töös käsitletud reproduktsiooniteoreetikutega. Seda enam, et siinkirjutaja hinnangul lähendab ka Luhmann (2009) ise struktuuri oma sotsiaalse süsteemi käsitlusele, viidates selle seotusele kommunikatsiooni ja tegevusega.

Luhmann (2009) tunnistab samuti struktuuri mõiste keerukust. Luhmann (2009:381) ütleb: „*Aga just seetõttu ei piisa sellest, kui järgitakse laialt levinud käsitlust ja defineeritakse struktuure kui seoseid elementide vahel; sest siis peaksid ju koos iga elemendiga kaduma ka seosed, mis teda teiste elementidega seovad. Need seosed omandavad väärtuse struktuuri jaoks ainult seetõttu, et igal ajahetkel realiseeritud elementidevahelised seosed kujutavad endast valikut paljudest kombineerimisvõimalustest ning toovad kaasa valikulise taandamise nii eelised kui ka riskid.*“ See on käesoleva töö autori hinnangul üks oluline aspekt, miks Luhmann keskendub just sotsiaalsele süsteemile, kui millelegi veel üldisemale kui seda on struktuurid.

Luhmann (2009:381) viitab Nadelile öeldes: „*...osad, millest iga struktuur koosneb, võivad suuresti erineda oma konkreetse iseloomu poolest, ilma et see muudaks süsteemi identiteeti.*“ Seega võib käesoleva töö autor Luhmannit (2009) tõlgendades öelda, et sotsiaalne süsteem toimib otsekui struktuuri taastootja, lappides ära struktuuris tekkinud augud, mis tekivad seoses struktuuri elementide kaoga. Sellest lähtuvalt võib väita, et struktuuril on kontrolliv (keelav/käskiv) ja reprodutseeriv funktsioon. Struktuurid on orienteeritud enda taastootmisele. Siin näeb käesoleva töö autor ka Luhmanni (2009) struktuuri käsitluse ühendamise võimalust Bourdieu vaadetega, sest struktuuri elemendiks võib pidada agenti (tegutsejat) ja *habitus* on nende elementide eristavaks faktoriks.

Üldiselt võib öelda, et Luhmanni (2009) jaoks on struktuur ainult osa sotsiaalsest süsteemist. Ta ei alahinda struktuuri tähendust ega selle reguleerivat mõju. Luhmann arutleb struktuuride latentsete funktsioonide üle. Selle üle on arutlenud ka Merton (1968), kes toob välja mõisted nagu nähtav funktsioon (*manifest function*), mis on tagajärg, mida inividid jälgivad või ootavad ning varjatud funktsioonid (*latent functions*), mis on funktsioonid, mida inimesed ära ei tunne ega oota. Üldjoontes läheneb Luhmanni (2009) teooria Parsons (2008) süsteemiteooriale, olles võib-olla isegi veelgi abstraktsem ja raskem ning omades suurt probleemi praktilistel aplikatsioonidel.

Luhmannist (2009) võib välja lugeda, et erinevad sotsiaalsed süsteemid ei oma omavahel tugevaid seoseid ja pole üksteisest hierarhiliselt sõltuvad. Liivik (2008) toob Luhmanni teooria kirjeldusel välja järgnevad süsteemid: majandus, poliitika, õigus, religioon, teadus, kunstid, massimeedia, haridus, tervishoid, sport, perekond ja intiimsfäär. Ka tema viitab sellele, et süsteemid pole hierarhiliselt üksteisest sõltuvad.

Siinkohal ei saa käesoleva magistr töö autor Luhmanniga (2009) nõus olla. Reaalses maailmas on sotsiaalsed süsteemid omavahel tugevalt põimunud ja kindlasti omavad ka teatud hierarhilist seotust. Seega kui käsitleda sotsiaalseid süsteeme eraldiseisvatena, kaotab Luhmanni teooria oluliselt oma seletusvõimet. Võib-olla loob selline eristus tugeva aluse erinevate sotsiaalsete süsteemide empiiriliseks uurimiseks. Eraldiseisvalt on süsteeme kindlasti mugavam uurida, kuid küsitavusi tekitab sellisel juhul kogutud andmete suhe reaalsusega.

1.5.2. Niklas Luhmann: tegevus, tegutseja ja kommunikatsioon

Erinevalt Giddensist (1984) ja Bourdieust (2003) ei omanda Luhmann (2009) tegutsejale praktiliselt mitte mingit tähendust. Ta jagab kriitikat kõigile tegevust käsitlevatele autoritele. Luhmann (2009) hinnangul on weberlikud ja parsonsligid lähenemised oma olemuselt valed. Luhmann (2009:191) ütleb: „*Nii Max Weber kui ka Talcott Parsons opereerivad ühe piiranguga. Weberi jaoks on sotsiaalne tegevus tegevuse erijuhtum, mis on määratud sotsiaalselt suunatud kavatsuse kaudu. Parsons jaoks – ja Parsons Weberi käsitlemise vastu*

tuleb öelda, et sellest on saanud täiesti uus kontseptsioon – on sotsiaalsete süsteemide kujunemine lihtsalt analüütiliselt eristatud aspekt tegevuse esilekerkimiseks.“

Luhmannit (2009) tõlgendades võib öelda, et sellega juhib ta tähelepanu olulisele probleemile, kumbki autoritest ei hooa tema hinnangul tegevuse tegelikku olemust. Tegevus ei ole Luhmanni sotsioloogilises käsitluses mitte erijuht vaid seda luuakse läbi kommunikatsiooni ja omistamise. Sellega eristab Luhmann ennast tugevalt tegevust kaasavatest teoreetikutest. Luhmann (2009:193) kirjeldab olukorda järgnevalt: *„Järelikut ei ehitata sotsiaalseid süsteeme üles tegevusest, nii nagu need tegevused on inimese orgaanilis-psüühilise üleseehituse põhjal produtseeritud ja võiksid iseseisvalt olemas olla; süsteemid lagundatakse tegevusteks ja nad omandavad reduktsiooni käigus aluse edasiste kommunikatsiooniprotsessidega seostumiseks.“* Luhmannile toetudes võib väita, et tihti ei eristata mõisteid kommunikatsioon ja tegevus, sest neid protsesse ei saa lahutada. Samas on äärmiselt oluline neil vahet teha. Luhmann (2009:193) kirjeldab olukorda järgnevalt: *„Elementaarne, sotsiaalset kui erilist reaalsust loov protsess on kommunikatsiooni protsess. Aga selleks, et see suudaks ennast juhtida, tuleb see protsess taandada tegevustele, tegevusteks lahutada.“*

Siinkirjutaja hinnangul selgitab selline käsitlus pigem kommunikatsiooni, kui tegevust. Tegevus ei ole ainult kommunikatsiooni protsesside tulem, see on ühtlasi ka füüsiliste eelduste olemasolu, olgu siis nendeks kasvõi ühiskonnas levivad materiaalsed ressursid. Lisaks inimese enda füüsis ja mitte ainult füüsis, vaid ka mentaalsed ressursid (geneetiline dispositsioon). Kommunikatsioon võib anda mõju (oskuse), kuidas neid ressursse kasutada, või oskuse, kuidas neid väärtustada, kuid ta ei saa neid muuta. Kuid vaadates eelpool välja toodud Luhmanni ideede kontseptsiooni, siis võib seda tõlgendada nii, et Luhmanni (2009) jaoks polegi indiviidi reaalne tegevus süsteemi loomise aluseks. Süsteemi loob just nimelt kommunikatsioon, kuid see kommunikatsioon jaotub tegevusteks, selleks, et see suudaks ennast juhtida.

Luhmanni (2009) järgi võib kommunikatsiooni puhul tuua välja neli üldistust. Kommunikatsioon on:

1. Valiku toiming. Kommunikatsioon võtab alati midagi kasutusele ja jätab alati midagi välja.

2. Sotsiaalset süsteemi loov protsess.
3. Kommunikatsioon on süsteemis sisalduvad vastuolud.
4. Kommunikatsioon on kolmepoolne suhe.

Siinkirjutaja leiab, et kindlasti on õigustatud kommunikatsiooni eristamine tegevusest, sest tegevuse alus või eeldus ei ole tegevus. Teiseks on selline käsitlus mugav lihtsustus teooria jaoks, sest kommunikatsioonis peitub mitu tegevusega seotud nimetajat. Nagu eelpool välja toodud, on kommunikatsioon valik, ehk tänu kommunikatsioonile saavad selgeks erinevad võimalused tegutsemiseks, lisaks on kommunikatsioon ka vastuolu. Üks võimalik valik võib olla teise võimaliku valikuga otseses vastuolus.

Võib öelda, et Luhmann (2009) pakub ka lahenduse konflikti tekkele, mida varajased funktsionalistlikud teooriad piisavalt hästi seletada ei suutnud. Ta väidab et korralikus teaduslikus teoorias ei saagi olla vastuolusid, vastuolud on tema hinnangul lihtsalt miski, mis on defineerimata. Tema hinnangul on vastuolu näol tegu sekundaarse määratlematusega. See, mis on vastuoluline, on määratletud vastuoluna, muidu ei saa seda kindlaks teha. Luhmanni arvates võivad olla vastuolulised ainult teatavad kujutlused või ainult teatavad kommunikatsiooniaktid. Ta toob ka näited, kus ta vastuolusid kummutab. Käesoleva töö autor leiab siinkohal, et vastuolud, mis on teadusteoorias sekundaarselt määratlemata, on määratlemata ka sotsiaalses reaalsuses, sest teadusteooria on osa sotsiaalsest reaalsusest. Vastuolulised kujutlused või kommunikatsiooniaktid on osa reaalsest maailmast ja üheselt vastuoluna määratletavad, seetõttu ei ole neid põhjust kuidagi teisiti määratleda.

Siinkirjutaja hinnangul on üks tuntumaid näiteid konfliktisotsioloogias ilmselt Marx (1974), kes väidab, et kogu ühiskonna ajalugu on olnud klassivõitluse ajalugu ja toob välja klassid, kes on omavahel konfliktis. Luhmann (2009) pareerib sellised seisukohad, öeldes, et tegu on lihtsalt vastandlike huvidega. Tema hinnangul ei ole „kapitali“ ja „töö“ vastandlikkus vastuolu. Ka konkurents ei ole vastuolu. Vastuolud on Luhmanni hinnangul eelkõige tautoloogiad, millele on lisatud negatsioon. Ehk siis, lihtsamalt öeldes on tegu konstruktsiooniga, kus vaadeldakse mingit nähtust ja see nähtus ei ole seesama nähtus, kui tal on mingisugused teistsugused omadused. Luhmann (2009:484): „*roos ei ole roos, kui ta..*“ Sellise konflikti käsitlusega marginaliseerib Luhmann neid teooriad, mis näevad konflikti kui sotsiaalset muutust esile kutsuvat mehhanismi.

Käesoleva magistritöö autor oletab, et just seetõttu sukeldubki Luhmann abstraktsusesse, kaugendades iseend ja teisi teaduses ning ühiskonnas tegutsevaid agente ühiskonnast endast. Erinevalt Bourdieust, kes usub, et sotsioloogia peaks teenima ühiskondlikke huve ja ühiskonda positiivselt mõjutama, usub Luhmann, et sotsioloogia peab jääma pigem kõrvaltvaatlejaks. Ent siiski ei tasu Luhmanni vastuolude ideest mööda vaadata, tegemist on huvitava filosoofilise probleemiga ja võib-olla pakuvad vastuolude kaotamise katsed tulevikus välja uued võimalused, kuidas ühiskonda uurida. Luhmann (2009:485) „...*vastuolu produtseerib ise selle, millest ta koosneb, nimelt selle, mis räägib endale vastu – ja teeb seda materjalidest, mis iseenesest võiksid olemas olla ka vastuoludeta.*“ Ent samas tunnistab Luhmann (2009) käesoleva töö autori arvates vastuolud süsteemi osaks, seega on need osaks ühiskonnast. Selle tõttu ei tasuks sotsioloogidel vastuolude ümberdefineerimise üle tugevalt pead murda.

Veel peab siinkirjutaja oluliseks seda, et Luhmannit (2009) tõlgendades võib mõista vastuolusid kui süsteemi eneseregulatsiooni kontrollmehhanisme ehk süsteemi osa, mis on piltlikult öeldes süsteemi sisse kirjutatud. Seega ei saa antud töö vastuoludest mööda vaadata. Veelgi enam, see on üks Luhmanni süsteemiteooria kandvaid alustalasid, mis võimaldab seletada süsteemi muutust või õigemini süsteemi osade ümberpaiknemist süsteemis ning see on tõlgendatav süsteemi muutusena. Sellised vastuolud tulevad ilmsiks ainult tänu kommunikatsioonile. Luhmann (2009:488) ütleb: „*Alles kommunikatsiooni ühtsuse nõue loob vastuolu, valides välja selle, mida ühendab. Vastuolu tekib sel teel, et tema üle kommunikeerutakse.*“ Ehk vastuolu tuleb ilmsiks ainult tänu kommunikatsioonile.

1.6. Üldistatud reproduktsiooniteooria

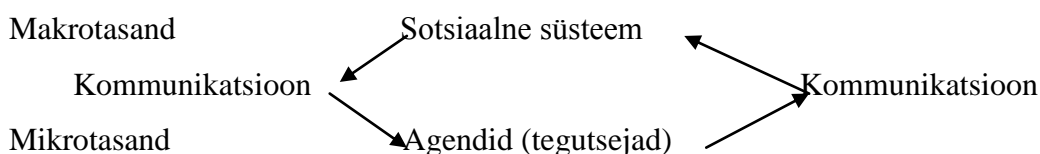
Käesolev üldistatud reproduktsiooniteooria on koostatud antud magistritöö autori poolt. Tegemist on autori vaba tõlgendusega Giddensi (1984), Bourdieu (1977, 1986, 2003) ja Luhmanni (2009) teooriatest. Antud teoreetiline kontseptsioon toob välja sotsiaalsete süsteemide reprodutseeriva mõju.

Käesoleva magistr töö autori hinnangul jaguneb kommunikatsioon põhimõtteliselt kaheks, üks on reaalne indiviidide vaheline kommunikatsioon, mis hõlmab mikrotasandit ja teine on abstraktne kommunikatsioon, mis toimub makrotasandi ja mikrotasandi vahel. Jättes kõrvale iga autori erinevad mõistete käsitlused, võib öelda, et sotsiaalse reproduktsiooni aluseks on inkorporeeritud käitumine, mis on pärit struktuurist. Vastuolud on ainult näilised ja pigem aitavad taastoota eksisteerivat struktuuri, kui seda kuidagi muudavad. Tegutsejad on struktuurist mõjutatud agendid, kes taastoodavad seda struktuuri, milles nad ise eksisteerivad, kas teadlikult või olles teadmatuses. Konflikt ei ole midagi muud, kui erinevate tegutsejate erinevad huvid, kuid need huvid põrkuvad süsteemi reeglite järgi. Struktuuri muutus on illusioon, mille põhjustab struktuuri osade ümber jaotumine struktuuris. Kui füüsikas on olemas energia jäävuse seadus, siis võib analoogse seaduse luua ka struktuuri kohta. Sotsiaalne struktuur ei teki ega kao ka iseenesest, vaid muundub ühest liigist teise, läbi struktuurielementide ümberpaiknemise ajas ja ruumis. See tähendab omakorda seda, et struktuuri või sotsiaalse süsteemi muutus on reproduktsiooniteoorias lähtuvalt tunnetuslik ja nähtav ainult sotsiaalses reaalsuses. Mõeldes kasvõi Bourdieu (2003, 2008) väljast, kus käib agentide *habituste* baasil koondumine ja kapitalide pärast konkureerimine, siis me näeme seal kindlaid seaduspärasusi. Agendid taotleavad alati mingit liiki kapitale, ühiste *habituste* abil moodustavad nad grupe, et lihtsustada kapitali taotlust ning määravad ka kapitalide vahetuskursse. Milles seisneb selle süsteemi muutus? Võib juhtuda, et ajas ja ruumis fikseeritult on üks kapital väärtuslikum kui teine (seda saab efektiivsemalt ja suurema vahetuskursiga teisteks kapitalideks ümber vahetada) kuid järgmises ajas või mõnes muus ruumis on olukord jälle vastupidine. Seega on süsteemi muutus illusioon, mille annab meile lineaarne ajakäsitlus. Järelikult ei oma indiviidide individuaalsed valikud suurt tähtsust, need valikud on nii kui nii süsteemi elementide regulatsiooni sisse kirjutatud (indiviid saab alati valida nende valikute järgi, millest ta teadlik on ja selle teadlikkuse saab ta alati süsteemist). Sellise süsteemi ainukene muutus saab olla süsteemi keerukuse tõus ja valikute eskalatsioon. See on põhjustatud asjaolust, et sellesse süsteemi toodetakse pidevalt uusi elemente, kuid kõik uued elemendid allutatakse süsteemi reeglitele. Mõeldes veel hetke loodusfilosoofiliselt, võib öelda, et sotsiaalne süsteem on oma olemuselt sarnane veega. Nii nagu veel on vesiniku ja hapniku aatomi vahel vesinikside, mis seob veemolekulid omavahel ja tekitab neist klastrit, nii on ka ühiskonna struktuuride vahel omad sidemed (milleks võib olla tegevus Giddensi (1984) järgi või kommunikatsioon Luhmanni (2009) järgi). Nii nagu vees muutub klastrite struktuur

ajas kiiresti ja üheaegselt, esineb vees lõpmata hulk erinevaid struktuure, nii on see omane ka sotsiaalsele süsteemile. Nii nagu loodusteadlane uurib vee puhul, millised tingimused loovad teatud tüüpi struktuuriga kalastreid, nii peab uurima ühiskonnateadlane neid samu aspekte sotsiaalses reaalsuses.

Selleks, et märgata ühiskondlikke „vesiniksidemeid“, tuleb märgata ja tuvastada ühiskondlikke „molekule“, mida nad seovad. Reproduktiooniteooriates on nendeks „molekulideks“ ressursid, mis jagunevad materiaalseteks ja mittemateriaalseteks. Lähtuvalt Bourdieust (2003) on oluliseks ressursiks kapital ja reproduktiooni protsessina eelkõige kultuuriline kapital. Giddensi (1984) mõistes võiks olla selleks tegutseja teadmised. Kuigi Luhmann (2009) viitab asjaolule, et sotsiaalsed süsteemid pole omavahel hierarhilises sõltuvuses, siis Bourdieust (2003) lähtuvalt võib märgata süsteemide vahel siiski hierarhilist sõltuvust. Sotsiaalne süsteem, milles on kõige suurem kapitali akumulatsioon, võib muuta teised endast sõltuvaks. See on iseenesest kas peidetud või nähtav võimusuhe, millel on kindlasti oluline koht ühiskonna seletamisel. Lähtuvalt Luhmannist (2009) on ühiskondlikuks „vesiniksidemeks“ kommunikatsioon.

Selleks, et luua üldistatud reproduktiooni mudel, tuleb kindlasti mõningaid tegureid välistada, et vältida mudeli keerukust, sellega väheneb oluliselt mudeli seletusjõud, seega on tegemist tugeva dilemmaga. Selguse huvides on esimesest mudelist tehtud joonisel (joonis 1) välja jäetud kapitalid, seega võib ülimalt lihtsustades reproduktiooni teoreetilist mudelit kirjeldada järgnevalt.

Joonis 1. Lihtsustatud reproduktiooni mudel

Joonisel 1. On välja toodud lihtsustatud reproduktsiooni mudel, kus kommunikatsioon on mikro- ja makrotasandi vahendajaks. Lähtuvalt Luhmannist (2009) peaks just kommunikatsioon olema selleks mehhanismiks, mida sotsioloogia uurib.

Joonise 1. kohaselt annab sotsiaalne süsteem läbi kommunikatsiooni informatsiooni (normid, väärtused ja muud juhised) tegutsejale ja tegutseja annab läbi kommunikatsiooni süsteemile tagasi tegevuse, mille käigus ta loob sedasama sotsiaalset reaalsust, mida sotsiaalne reaalsus ette kirjutab. Tulles korraks Coleman'i (1986:1321) mikrotasandilt makrotasandile liikumise protsessi kirjelduse juurde, võib seda protsessi kirjeldada järgnevalt: süsteem on kollektiivsete valikute kogu; läbi kommunikatsiooni protsessi (interaktsioonist süsteemiga) saavad nendest individuaalsed eelistused (*habitudes*), mille järgi indiviidid süsteemis käituvad, taotledes näiteks endale sobivaid väärtusi (kapital, tunnustus jms.); need omakorda muutuvad taas kollektiivseteks valikuteks, mis muutuvad läbi kommunikatsiooni süsteemiks. [Colemani (1986) mikrotasandilt makrotasandile liikumise protsess on lähemalt lahti kirjutatud peatükis 2.2.3]

Selgelt tuleb välja antud mudeli ebapiisavus sotsiaalse muutuse seletamisel. Loogiliselt lähenedes ei muutu sellise mudeli puhul ühiskonnas makrosotsiaalselt mitte midagi, ainus, mida sotsioloog uurida saab, on see, kuidas jagunevad sotsiaalsest süsteemist pärit eelistused indiviidide vahel. Miks üks või teine eelistab mingit liiki kapitali? Kuidas ta seda taotleb ja kuidas reageerivad sellele teised? Kuidas jõuab indiviid otsusteni? Samas pole sellise süsteemi uurimisest suurt kasu, kui me oleme tuvastanud indiviidide üldise käitumismudeli. See tähendab geenide ja kultuuri, indiviidi ja keskkonna ning eesmärkide ja vahendite omavahelised seoseid [vaata lisaks Strenze (2003:30)]. Siis me tegelikult teame, miks indiviidid üht või teist käitumismudelit eelistavad, ehk mille alusel nad oma eesmärgi poole liiguvad.

Empiirilisel on sotsioloogid juba aastaid tuvastanud teatud järjepidevusi. Näiteks noore ema laps on tõenäoliselt tulevikus kah noor ema või kõrgharidusega vanemate laps taotleb suure tõenäosusega kõrgharidust. See kõik viitab taastootmisele. Aga ometi on süsteemis teatud anomaaliaid, just mille selgitamisele peab sotsioloogia keskenduma. Nii nagu Luhmann (2009) viitab, et tegevuse uurimisel on tehtud vigu (ei ole arvestatud kogu inimese käitumist,

vaid ainult eesmärgipärast), siis võib öelda, et süsteemi nägemine [nii nagu Luhmann (2009) seda teeb] kui iseennast taastootvat organismi, pole tegelikult oluliselt kaugemal Spenceri (1897) bioloogilisest lähenemisest.

Tulles tagasi kahe olulise asjaolu juurde, mis annavad tegelikult reproduktsiooniteooriatele suurema seletusvõime, kui seda annab Luhmann (2009) - nimelt agentide tegutsemise vabadus, millele viitab Bourdeiu (2003) ja Giddens (1984). Selline kontseptsioon annab reproduktsiooniteooriale võimaluse selgitada ühiskonna toimimist hoopis teisel tasandil, kuid selleks tuleb luua kõigepealt üheselt mõistetav kontseptsioon sotsiaalsest süsteemist ja selle elementidest.

1.6.1. Tegevus ja taastootmine üldistatud reproduktsiooniteoorias

Et mõista tegevust ja taastootmist üldistatud reproduktsiooniteoorias, tuleb kõigepealt mõista kuidas vaadeldakse sotsiaalset süsteemi. Kõige üldisemas tähenduses on sotsiaalne süsteem kollektiivne (väärtuste, normide, ideede, tegutsejate, *habituste* ja kapitalide) kogu. See tähendab, et sotsiaalne süsteem hõlmab kõiki süsteemi elemente ja struktureerib need. Tuleb mõista, et antud kollektiivne kogu on *summa summarum*. See süsteem hõlmab endas kõiki väärtusi koos nende vastukäivusega; kõiki norme koos nende vastukäivusega; kõiki ideid koos nende vastukäivusega; kõiki tegutsejaid koos nende teineteisele vastutegevusega; kõiki *habitusi* (sotsiaalseid dispositsioone), olgugi, et nad võivad olla teineteist välistavad; kogukapitali ehk kogu ühiskonna poolt toodetud ressursi. Kapital võib olla sealhulgas nii materiaalne (raha, kaup, tootmisvahendid), kui mittemateriaalne (teadmised ja suhted). Lisaks tuleb mõista, et süsteem kehtestab nendele hierarhilised suhted, ehk on olemas valitsevad normid ja nende alternatiivid; on olemas valitsevad väärtused ja nende alternatiivid; on olemas võimalik olevad tegutsejad ja nende alternatiivid; on olemas valitsevad *habitused* (valitsevate tegutsejate dispositsioonid) ja kõik ülejäänud; on olemas kapitalid, mida on lihtsam ümber konverteerida teisteks kapitali liikideks (majanduslik) ja kõik ülejäänud. Selline valitsevate normide, väärtuste, tegutsejate, *habituste* ja majandusliku kapitali ning nende alternatiivide vaheline vastuolu väljendub läbi aja-ruumi dimensiooni, ehk seda on võimalik vaadelda ainult fikseeritud ajas ja ruumis.

Selle süsteemi kapitalideks on esiteks sotsiaalne, mis peitub interaktsioonides ja need interaktsioonid on oma olemuselt ka hierarhilised. Väärtuslikumad on need interaktsioonid, mis toimuvad nende tegutsejatega, kes valdavad teisi kapitale. Teiseks kultuuriline, mis tähendab eelkõige teadmisi, kuid olulised on teadmised, mis ühendavad tegutseja valitsevate normide, väärtuste ja ideedega. Kolmandaks majanduslik kapital, eelkõige raha, mida on kõige lihtsam muudeks ressursideks ümber vahetada.

Kommunikatsioon on selles süsteemis levivad koguinteraktsioonid, see hõlmab vahekordi erinevate väärtuste, normide, tegutsejate ja kapitalide vahel. Kommunikatsioon on vahend, mis aitab süsteemi kollektiivse kogu laiali jaotada. See aitab tegutsejatel teha eelistusi oma tegevuses, luua valikuid, nagu võib Luhmanni (2009) kommunikatsiooni käsitlusest välja lugeda.

Sellisel kujul toimib süsteem jaotusmehhanismina, jagades laiali kollektiivset toodangut (väärtusi, norme, ideid, tegutsejaid, *habitusi* ja kapitale). Jah, ka tegutseja on süsteemi toodang, sest ta on toodetud süsteemi elementide poolt, nagu kõik muud süsteemi osad. Lisaks sellele, et ta on mõjutatud süsteemist läbi kommunikatsiooni, on ta süsteemist mõjutatud ka geneetiliselt. Ta on toodetud, sest süsteem paigutas tema vanemad teatud ajal samasse aega ja ruumi ning lõi eeldused nende taastootmismehhanismide rakendamiseks. Et mitte laskuda determinismi, võib öelda, et see oli juhus. Kuid see ei ole alati nii olnud. Tasub vaadata ajalukku, mõelda kokkulepitud abielude peale ja süsteemi mõju on märgatav. Kuigi kokkuleppeabielu ei ole enam levinud normiks, on kogemus ja teadmine sellest süsteemi salvestunud ja asjaolude kokkulangemisel võib selline mehhanism taasärgata, võib-olla küll teistel alustel. Üheks selliseks asjaoluks võib olla geneetiline paaritamine. Inimeste usk geenitehnoloogiasse, pettumine suhetes ja ajalooline kogemus korraldatud abieludest võib viia olukorrani, kus geneetilistel alustel suhte loomine on leviv norm. Juba praegu on olemas firmad nagu *Gene Partner*, kes tegelevad selle valdkonna uurimise ja soovitamisega.

Sellises süsteemikeskses lähenemises ei saa tegevusel olla mingisugust muud funktsiooni kui süsteemi taastootmine. Kõik individuaalsed väärtused, mille põhjal tegutsejad toimivad, on tegelikult süsteemi väärtused. Seega toodavad tegutsejad uusi süsteemielemente, olgu siis

bioloogilisi (tegutsejaid), materiaalseid (füüsilisi objekte), mentaalseid (ideid ja vaateid). Siinkohal on oluline eristada Mertoni (1968) järgi latentseid ja nähtavaid funktsioone. Võib oletada, et tegevus, mis kannab endas nähtavaid funktsioone, isiklike ambitsioone, soove ja tahet, kannab ühtlasi endas ka latentset reproduktsiooni funktsiooni, millest inimesed ise teadlikud pole. Samas võib tegevus endas kanda ka nähtavat süsteemi reproduktsiooni, seega on latentsete ja nähtavate funktsioonide tuvastamine ja vahekorra määramine kindlasti üks osa, mida sotsioloogia peab uurimaeksisteeriva reaalsuse seletamiseks. Üheks kirjeldavaks olukorraks võib olla näiteks kahe inimese otsus saada laps. See on pealtnäha kahe inimese (või ühe, oleneb olukorrast) otsus. Kuid ometi on selle otsuse taga midagi enam, kui lihtsalt nende kahe otsustamine. Seal on näiteks bioloogiline surve (indiviidide bioloogiline vanus), sotsiaalne surve (on normaalne, et teatud vanuses saadakse lapsi), ühiskondlik poliitika (erinevad soodustused ja hüved, mis lapse saamisega kaasnevad). Mõni nendest surve liikidest võib olla nähtav ja teadvustatud, teine võib olla nähtav ja teadvustamata ning mõni võib olla täiesti peidetud. Seega võib oletada, et lapse saamise otsuse taga peituvad ühiskonna reproduktsiooni funktsioonid. Demograafias, sotsioloogias ja antropoloogias on loomulikult uuritud neid põhjuseid. Andmed on tihti kogutud võrdluses, märgatud on demograafilisi trende ja kultuuri mõju. Davis-Floyd ja Sargent (1996) toovad välja asjaolu, et sünni ei ole peaaegu mitte kunagi lihtne bioloogiline tegevus, vastupidi, sünni on igal pool sotsiaalselt märgitud ja vormitud. Antud töö eesmärgiks pole analüüsida lapse sünnitamise otsusega kaasnevaid latentseid funktsioone, vaid juhtida tähelepanu sellele, et need latentsete funktsioonid eksisteerivad ka nii elementaarse tegevuse juures, nagu lapse sünni planeerimine.

Nii nagu toimub tegutsejate taastootmine, toimub samasugune tootmine ka teiste süsteemi elementide puhul. Inimeste individuaalsed valikud ja soovid ning nende järgi tegutsemine loovad uusi materiaalseid väärtusi, tehnoloogiat ja ideid. Samas kasutavad ja taastoodavad tegutsejad ka juba olemasolevaid. Selge on see, et sellist sotsiaalset süsteemi ei saa kujutada lihtsalt taastootva ringina, sest iga reproduktsioonitsüklil taastoodab ja ühtlasi ka toodab süsteemi. Siin on oluline koht just Luhmanni (2009) vastuolude käsitluses, kelle hinnangul toimib vastuolu süsteemi alarmina. Vastuolu ilmnemisel katkestab süsteem korraks oma töö ja annab sellega märku, et süsteem ja temaga seotud tegevused võivad kaduda, seega on süsteemi ülesandeks vastuolude likvideerimine ja konflikti teke süsteemi enda paratamatu osa.

Sellisest tõlgendusest lähtuvalt võib oletada, et süsteem ise hoolitseb läbi oma elementide selle eest, et konfliktid ei eskaleeruks, kuid ometigi need vahel eskaleeruvad ja kujundavad sotsiaalset reaalsust ümber.

Sellist sotsiaalse reaalsuse ümberkujunemist võibki näha kui süsteemi osade ümberpaiknemist struktuuris. Süsteemi osade ümberpaiknemine on näiteks valitsevate väärtuste ümberkujunemine, valitsevate ideede muutumine või tegutsejate võimu atribuutide muutus. Vaatamata sellistele muutustele jääb süsteem oma olemuselt samaks. See on ka koht, kus just tegutsejate aktiivsus ja mõju muutub oluliseks. Tekivad võimu väljad Bourdieu (2003) mõistes, kus sarnaste omadustega invidiidid tõmbuvad ja vastandid tõukuvad. Invidiidide tegevus on siinkohal oluline, sest läbi selle tegevuse toimub see kommunikatsioon, mis võimaldab erinevused ja sarnasused ära tunda ja läbi selle jaguneda.

Esmapilgul võib see tekitada mõtte kaheks erinevaks süsteemikirjelduseks, kus üks on nõ. konfliktiseisundis süsteem ja teine on rahulik reproduktsioonimudel. Kuigi teoreetiliselt võib sellise eristuse teha, ei sobi selline käsitlus reaalsuse uurimiseks, sest eelpool kirjeldatud süsteemi osadena toimuvad mõlemad süsteemid paralleelselt ühe sotsiaalse süsteemi sees.

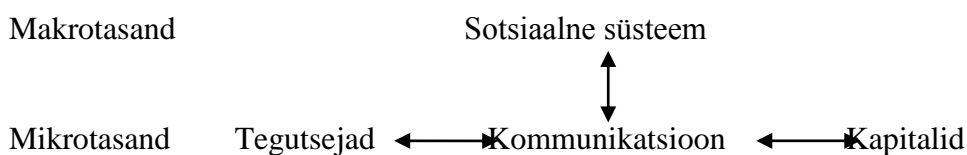
Sellise Luhmannile (2009), Bourdieule (2003) ja Giddensile (1984) toetuva sotsiaalse süsteemi seletuse viga ei ole mitte see, et ta ei suudaks seletada süsteemi muutust, vaid selles, et see süsteemi muutus on lihtsalt tähelepanu alt väljas, sest see on ebaoluline süsteemi püsimise seisukohast. Eespool oli juttu oletusest, et reproduktsiooniteooriatest lähtuvalt seisneb süsteemi muutus ainult süsteemi keerukuse kasvus. See tähendab, et süsteemi lisandub pidevalt uusi süsteemielemente ja neid ühendavaid sidemeid. Siin võib küsida, mis kaasneb süsteemi keerukuse kasvuga ja kuidas see kasv invidiide ehk süsteemis tegutsevaid agente mõjutab? Võib öelda, et need sidemed, mis süsteemielemente seovad, püsivad süsteemist lähtuvalt muutumatult, kuid kui vaadata süsteemi kui infovahetust mikro- ja makrotasandi vahel ja mõelda Giddensi (1984) poolt viidatud struktuuri lahknevatele omadustele (struktuur kui agentide tegutsemise poolt toodetud nähtus ja struktuur kui agentide tegutsemist reguleeriv nähtus), siis võime oletada, et süsteemi keerukuse kasvuga kasvab ka reproduktsiooni aste ja väheneb produktsiooni aste. Võib luua oletuse, et selline süsteemi areng ilmneb sotsiaalses reaalsuses järgmisel kujul. Tegutseja teadlikkus süsteemist

väheneb (süsteemi keerukuse kasvu tõttu). Seetõttu tegutseja näiline autonoomsus suureneb (tegutseja pole teadlik süsteemi piiravatest omadustest), kuid näilise autonoomsuse suurenedes väheneb tegutseja tegelik autonoomsus (süsteemi piiravad omadused pole kadunud, vähenenud on ainult tegutseja teadlikkus, seetõttu ei saa ta efektiivselt kasutada oma „praktilist leidlikkust“).

Käesoleva töö autor leiab, et Giddens (1984 : 23) on eksiarvamusel, kui ta leiab, et tegutseja teadlikkus süsteemist aitab seda taastoota. Või õigemini ei seleta ta piisavalt selgelt lahti põhjus-tagajärg seoseid. Taastootmise taga seisavad eelkõige varjatud valikud, tegutseja teadmatus. Antud loogika vajab pikemat lahti seletamist. Esiteks, tegutsejatel tekib tunne vabadusest (sest nad ei ole teadlikud nende puudumisest). Sellest teadmatusest lähtuvalt hakkavad tegutsejad tootma suurel määral eesmärk-tegevus-vale tagajärg seoseid. Selline olukord muudab süsteemi ebastabiilseks. Süsteemi ebastabiilsuse vähenemine peegeldub sotsiaalses reaalsuses. Suurenevad vastuolud, mis eskaleeruvad. Sellised vastuolud peegelduvad sotsiaalses reaalsuses mitmes aspektis. Kõige olulisem on turvatunde kadumine. Valikute suurenedes ja näilises vabaduse kasvus kus teadmine süsteemi reeglitest väheneb ja süsteemi ebastabiilsus suureneb, kaob ära tegutsejate turvatunne. Suureneb ebakindlus, sest ei teata kaastegutsejate valikuid, need muutuvad ähmaseks ja raskesti mõistetavaks, seetõttu kahtlustatakse nende kahjulikku mõju (enda eksistentsile) ja sellest lähtuvalt tegutsetakse seda kahjulikku mõju ennetavalt luues selle käigus ise kahjulikku mõju (teiste eksistentsile). Selline olukord viib tegutsejad tagasi süsteemi baasväärtuste juurde, sest teadmine baasväärtustest ei ole kuhugi kadunud. Tegutsejad hakkavad tegema otsuseid lähtuvalt nendest väärtustest. Selle käigus taastoodavad tegutsejad süsteemi ja tagavad süsteemi stabiilsuse. Sellist vastuolude likvideerimist süsteemi tasandil nähakse sotsiaalses reaalsuses sotsiaalse muutusena. Ebastabiilsest olukorrast saab stabiilne olukord, järelkult on toimunud muutus. Tõlgenduse annavad selleks agendid ise, kes tõlgendavad süsteemi tavapärasest regulatsiooni (millega süsteem kaasab uusi tegutsejate poolt loodud süsteemielemente), kui midagi negatiivset, sest ebastabiilust vaadeldakse negatiivselt, läbi agentide enda isikliku kogemuse. Süsteemi ebastabiilust on võimalik märgata pidevalt vastuolude tõttu. Luhmann (2009) ütleb sellise olukorra kohta järgnevalt: „*Siiski tuleb end kaitsta levinud eksiarvumuste eest, et destabiliseerimine kui niisugune on negatiivse mõjuga. Keerukad süsteemid vajavad pigem päris suurel määral ebastabiilsust, et suuta jooksvalt reageerida endale ja oma*

keskkonnale ning need peavad seda ebastabiilust pidevalt reprodutseerima...“ Seega võib öelda, et süsteem ise loob ebastabiilsuse enda haldamiseks. Sellised haldamise vajadusest tulenevad tunnetatavad ebastabiilsused eksisteerivad süsteemis pidevalt ja nende ebastabiilsuste näiline kadu on tõlgendatav sotsiaalse muutusena.

Reproduktsiooniteooria lähtub eelkõige makrotasandist ja seletab makrotasandit, kuigi olulised protsessid (süsteemi elementide produktsioon) toimuvad just mikrotasandil. Mikrotasandil toimuvad protsessid on sellises käsitluses, vaatamata agentide praktilisele leidlikkusele, tähelepanu alt väljas. Praktilist leidlikkust ei ole tegelikult arvestatud olulise muutujana süsteemis tervikuna, sest see praktiline leidlikkus on taandatud oskustele ja teadmistele, kuidas selles süsteemis tegutseda. Võib isegi öelda, et teatud muutused on sotsiaalsesse süsteemi inkorporeeritud süsteemi püsimise eesmärgil. Süsteem toimib kui iseennast pidevalt täiustav mehhanism, kõik vead ja vastuolud toimivad tegelikult süsteemi taastootjana. Sellist süsteemi võib kirjeldada järgnevalt (joonis 2)

Joonis 2. Reproduktsiooni mudel

Joonisel 2. Kirjeldatud reproduktsiooni mudel seletab sotsiaalset süsteemi järgnevalt. Sotsiaalne süsteem toodab ja jagab laiali kollektiivse ressursi (kapitalid ja tegutsejad), kusjuures kommunikatsioon on siin vahendajaks. Kommunikatsioon reguleerib mikro- ja makrotasandi suhteid ning suhteid tegutsejate ja kapitalide vahel. Nagu eespool öeldud, tähistab kommunikatsioon süsteemi kogu interaktsioone (informatsiooni ja vahekordi erinevate väärtuste, normide, tegutsejate ja kapitalide vahel). Iga individuaalne tegutseja on vastastikmõjus kapitalidega, mis tähendab, et ta püüdleb ühiskonnas levivaid kapitale vastavalt oma eelistustele ja võimalustele. Oma eelistustest ja võimalustest saab ta teadlikuks tänu kommunikatsioonile. Oma individuaalse tegevusega toodab tegutseja süsteemis olevaid

kapitale juurde. Lisaks temale on ühiskonnas teised tegutsejad, kes teevad täpselt sedasama. Kõik tegutsejad on omavahel teatud määral interaktsioonis ja loovad läbi oma individuaalsetest eesmärkidest lähtuva tegevuse ka sotsiaalse süsteemi taastootmiseks vajalikke elemente (sealjuures pole süsteemi seisukohalt oluline, kui suur on tegutsejate teadlikkus. Oma tegevuse käigus toodavad tegutsejad ka süsteemimuutust süsteemi elementide ümberpaiknemise näol, sest kommunikatsioon mikro- ja makrotasandi vahel on pidev. Lisanduvat uut kapitali ja tegutsejaid hakkab süsteem kohe kasutama. Kuid neid muutusi tuleb märgata, uurida ja hinnata ning läbi selle ühiskonna arenguid prognoosida. Seda tegemata jääb see mudel läbinisti olukorda kirjeldavaks. Seega tuleb süsteemiteoorias tegutsejate osatähtsust tõsta, vaadelda mikrotasandit mitte ainult kui süsteemi poolt loodud reproduktsioonimehhanismi, vaid ka kui muutust esile kutsuvat jõudu. Sellega seoses ei tohi alatahtsustada konflikti [vastuolu Luhmanni (2009) käsitluses] kui mehhanismi, mis kutsub esile sotsiaalse muutuse.

Sotsiaalsete muutuste tuvastamisel mängib olulist rolli tegevusteoreetiliste eeldustega lähenemine. Kommunikatsioon tuleb lahutada tegevusteks, alles siis on võimalik selle mõju tuvastada. Luhmann (2009: 227) viitab sellele järgnevalt: „*Alles kommunikatiivse toimingu käsitlemisel tegevuse mõiste kaudu muudetakse kommunikatsioon asümmeetriliseks, alles selle tõttu omandab ta suuna saatjalt vastuvõtjale, mida saab ümber pöörata ainult sel teel, et teadaande vastuvõtja hakkab midagi edastama, s.t. tegutsema.*“

Siinikirjutaja leiab, et see on üks võimalustest kuidas ühiskonda uurida ja edasist arengut prognoosida. Tegevus on nähtus, mida saab selgelt ja empiirilisel mõõta. Empiiriline sotsioloogia tegeleb sellise tegevusteks lahutamise igapäevaselt, kuid ilma suurele teooriale tähelepanu pööramata. Just needsamad kommunikatsioonis peituvad valikud on igapäevaseks uurimisobjektiks. Kes millise partei poolt hääle annab ja mis põhjustel? Kes mis tooteid poes eelistab? Millised kaubamärgid kellele mis põhjusel huvi pakuvad? Kuid nende uuringute seostamine sotsioloogiliste teooriatega on siinikirjutaja hinnangul vähene. Need empiirilised andmed täidavad teistsuguseid eesmärke, kui teooria kontroll ja täiustamine. Põhimõtteliselt pakuvad need hetkeülevaadet mingist teatud tegutsemise suunitlusest või tegevusest endast. Isegi siis, kui ilmneb mingisugune pikem ja enamvähem üldkehtiv trend, käsitletakse seda trendi konkreetse uurimuse, konkreetsetest uurimisküsimustest lähtuvalt. Loomulikult on

sellise trendi põhjuseks ka metodoloogias tulenevad probleemid. Kuid sotsioloogia jaoks on suuremaks probleemiks see, et uurimuse protsess toimub kohati vastupidi. Mitte ei koguta andmeid, et testida empiirilist teooriat, vaid kogutud andmetele ja analüüsi tulemustele otsitakse teooriad, mis pakuvad analüüsi tulemustele seletuse ning läbi selle tegeletakse kehtivate paradigmat ja kehtivate diskursuste põlistamisega. Iga nähtuse seletamiseks on olemas mingi teooria või on seda võimalik kohendada vastavalt nähtusele. Ehedaks näiteks on kasvõi käesolevas töös olevad tegevusteoreetilised seletused ajaloo sündmustele, millest võib lähemalt lugeda peatükist 2.2.

2. REPRODUKTSIOONITEOORIAD JA SOTSIAALNE MUUTUS

Toetudes eelnevas peatükis kajastatud reproduktsiooniteooriale, vaatleb käesoleva töö autor neid teooriad sotsiaalse muutuse kontekstis. Selleks selgitab autor kõigepealt mõistet sotsiaalne muutus. Teiseks toob ta vaatluse alla James Colemani tegevusteoreetilise mudeli kui mudeli, mis suudab seletada sotsiaalset muutust. Selle käigus vaatleb autor kas sellel käsitlusel on mingisugust võimalikku pidepunkti reproduktsiooniteooriatega ja kuidas võib sellest mudelist reproduktsiooniteooriate jaoks kasu olla. Sotsiaalse muutuse käsitlemiseks on antud töös välja pakutud rassilise segregatsiooni kaotamine Ameerika Ühendriikides. Miks peab autor just seda näidet oluliseks? Põhjus on selles, et segregatsiooni kaotamine sai mitmete autorite hinnangul aluse mikrotasandist, mis tähendab, et struktuur, süsteem või sotsiaalne reaalsus (kuidas me seda ka parasjagu ei nimetaks) muutus tänu indiviidide tegevusele. Reproduktsiooniteoreetikud nagu Giddens ja Bourdieu viitavad agentide tegevusvabadusele (mis toimub süsteemi reeglite kohaselt), seega on ülimalt loogiline, et antud töö eesmärki silmas pidades on just see konkreetne sotsiaalse muutuse näide vajalik, et minna edasi teoreetilise aruteluga süsteemi muutusest.

2.1. Mis on sotsiaalne muutus?

Käesolevas töös on see termin juba korduvalt läbi käinud, kuid selle idee tasand on jäänud segaseks. Antud töös on räägitud nii sotsiaalsest süsteemist kui ka selle muutusest, kuid reproduktsiooniteooriatele heidetakse ette just seda, et need ei suuda seletada süsteemi muutust, sest süsteem tegeleb iseenda taastootmisega. Vaatamata sellele, kui dünaamiliseks me süsteemi muudame, kui suured vabadused me selle elementidele anname, selgub ikka, et süsteem taastoodab ennast. Seega tuleb sisse tuua eristus, seesama eristus, millest rääkis Giddens (1984) seoses struktuuriga, et struktuuril on tootev ja taastootev omadus. Seega tuleb

vaadelda just struktuuri tootlike omadusi, sest seal võivad peituda need väärtused, mida me tunnetame sotsiaalse muutusena.

Reproduktsiooniteooriad käsitlevad siinkirjutaja hinnangul abstraktset süsteemi. Süsteem, mis asub teatud mõttes reaalsusest väljaspool ei muutu, muutus on ainult süsteemielementide ümberpaiknemine ja nende vaheliste sidemete ümberjaotus või muundumine. Sotsioloogia uurimisobjektiks on sotsiaalne reaalsus, ehk see, kuidas süsteemis olevad indiviidid süsteemi tunnetavad. Sotsiaalses reaalsuses toimuvad tunnetuslikud süsteemi muutused pidevalt. Valitsused vahetuvad, väärtused muutuvad, ideed levivad jne. Abstraktse sotsiaalse süsteemi jaoks on sellised trendid süsteemi kontrollmehhanismid, vastuolud, mille süsteem korrigeerib. Mõeldes läbi Luhmanni (2009) vaadete võib öelda, et need on süsteemi osad, mis aitavad süsteemi taastoota ning on inkorporeeritud süsteemi stabiilsuse huvides. Kuid sotsiaalse reaalsuse (ühiskonna või siis reaalsuses eksisteeriva sotsiaalse süsteemi) jaoks on need tuvastatavad kui süsteemi muutus. Just selle reaalsuses oleva tunnetatava süsteemi muutuse seletamisel, kirjeldamisel ja prognoosimisel jäävad siinkirjutaja hinnangul kaasaegsed reproduktsiooniteooriad hätta. Selleks, et sotsiaalset muutust kirjeldada, tuleb kõigepealt vaadata teooriat, mis seda suudab. Kui me lähtume eelpool kirjeldatust, et süsteemis on alati protsessid, mida me saame tunnetada kui süsteemi muutust, siis järelikult on vaja neid protsesse uurida. Selline uurimine on oluline kahel põhjusel. Esiteks me saame muutuste kontekstist lähtuvalt lisateadmisi abstraktsest süsteemist ja teiseks, me saame seletada sotsiaalset reaalsust just läbi nende teooriate. Käesolev töö vaatleb lähemat Coleman (1986) teoreetilist lähenemist kahel põhjusel. Esiteks on see piisavalt üldine, et selle põhjal saab teha järeldusi sotsiaalse süsteemi kohta ja teiseks suudab see seletada sotsiaalset muutust nii nagu me seda tunnetame (uute valikute lisandumine valitsevate väärtuste ümber kujunemine jms). Käesoleva töö autor vaatleb Coleman (1986) mudelit rassilise segregatsioon kaotamise kontekstis.

2.2. James Colemani tegevusteoreetiline mudel ja rassilise segregatsioon kaotamine

Lühidalt kokku võttes on James Coleman loonud sotsiaalse muutuse seletamise mudeli toetudes Parsons (1937) tegevusteoreetilisele raamistikule. See kontseptsioon ühendab mikro- ja makrotasandit. Coleman (1986) selgitab Weberi (2007) mõtet, et protestantism lõi eelduse kapitalismi tekkeks läbi tegevusteoreetilise mudeli, kus makrosotsiaalsed nähtused on protestantlik usuline doktriin, mis kutsub läbi mikrosotsiaalse tasandi esile kapitalistliku majandussüsteemi ja näitab, kuidas makrotasandilt alguse saanud uus doktriin muudab individuaalset väärtuste süsteemi ja läbi väärtushinnangute muutuste muutub indiviidide majanduslik käitumine. Selline muutus kutsub omakorda esile makrotasandi muutuse, milleks on muutuv majandussüsteem. Kui vaadelda seda mudelit reproduktsiooniteooriatest lähtuvalt, siis kirjeldab see üht konkreetset süsteemi vastuolu lahendamist fikseeritud ajas ja ruumis läbi selle, kuidas me seda sotsiaalses reaalsuses tunnetame.

Siinkirjutaja leiab, et ajalugu pakub andmeid, mille alusel on lihtne konstrueerida tegevuse mudeleid, mis seletavad sotsiaalset muutust. Veelgi enam, ajalugu pakub ka silmapaistvaid isikuid, keda peetakse nende muutuste algatajateks. Seega tundub ainuõige testida tegevusteoreetilist mudelit eelkõige ajaloolisest kontekstist lähtuvalt, nagu tegi seda Coleman (1986). Üheks vaadeldavaks aspektiks võib olla rassilise segregatsiooni kaotamine Ameerika Ühendriikides. Et vältida „üks suur mees ajaloos“, ei käsitle antud mudel Martin Luther Kingi, vaid keskendub vähem mõju avaldanud indiviidile, kelle tegevusest tulenevalt sai Jenkinsi (2005) hinnangul võitlus rassilise segaratsiooni vastu laiema alguse.

Et alustada juhtumi lihtsustatud tegevusteoreetilist analüüsi, tuleb kõigepealt teha selgeks mõisted ja ajalooline taust. Mõiste rassiline segregatsioon seletab Encyclopedia Britannica online lahti järgnevalt: „*Praktika, kus rassile põhinevalt takistatakse inimeste juurdepääs teatud elukohtadele, või kus luuakse teineteisest kõrvalseisvad institutsioonid (näiteks koolid, kirikud) ja asutused (pargid, mänguväljakud, restoranid, puhkeruumid).*“ Institutsionaalne tähendab käesolevas töös seda, et see praktika on institutsioonide poolt heaks kiidetud – riik, omavalitsus, õigussüsteem ja kogukond.

See on vastuolusid põhjustav olukord, mida antud töö käsitles sotsiaalse muutuse kontekstis leheküljel 30. Üldisest ajaloost on teada, et need vastuolud muutsid indiviidide tegutsemist ja see tegevus sisaldas ka vägivalda. Äärmuslikud jõud kerkisid esile. Hoogustus *Klu Klux Klani* aktiivsus ja sellele organisatsioonile kerkis esile ka vastand *Black Power*. Nende organisatsioonide tegevusel ja üleüldises sotsiaalses reaalsuses kasvas turvatunde puudus ning süsteemi stabiilsuse kadu, mis lõi eeldused tunnetuslikule sotsiaalsele muutusele ehk süsteemi stabiilsuse taastamisele.

Lähtuvalt Franklinist (1956), Davidsonist ja Lytleist (1984), Jacksonist (2000) ning Jenkinsist (2005) oli segregatsioonipoliitika aastatel 1890-1950 aastatel Ameerika Ühendriikides väga levinud, eriti paistsid selle poliitika radikaalsusega silma lõunaosariigid. Sellise poliitika põhjuseks oli keskvalitsuse vähene sekkumine rassipoliitikasse. 1940. aastatel hakkasid ühiskonnas tugevalt levima segregatsioonivastased ideed. Juriidiliselt lõpetas segregatsiooni Ameerika Ühendriikide ülemkohus, mis kuulutas 17. mai 1954 segregatsiooni põhiseaduse vastaseks. Kuid juriidiline otsus ei kaotanud segregatsiooni korrapealt, ühiskonnas juurdunud segregatsiooni välja juurimiseks läks vaja midagi enam. Jenkinsi (2005) hinnangul hoolitsesid mustanahaliste ühendused ja nende valged liitlased selle eest, et kohtuaktid ei jääks unustuse hõlma, üle kogu lõuna levis protestiliikumine.

2.2.1. Rosa Parks kui süsteemi muutev üksikindiviid

Jenkins (2005) toob välja Rosa Parksi kui ühe võtmeteguri segregatsiooni kaotamise võitluses. Olukord, kus Parks keeldus 1955. aastal Alabamas Montgomery's valgele reisijale oma istekohta loovutamast, viis ulatusliku transpordisüsteemi boikotini. Franklini (1956) tõlgendades võib öelda, et Montgomery linn oli üks tugevamaid institutsionaalse segregatsiooni kandjaid lõunaosariikides. Balci ja Balici (2011) ja Kohlist (2004) lähtuvalt võib olukorda kirjeldada järgnevalt: Montgomery linna ühistranspordisüsteemis levis tugev segregatsioon. Mustanahalised ameeriklased pidid lunastama pileti bussijuhi käest ning pärast sisenema tagumisest uksest bussi tagaossa. Esimesed viis istmerida bussis olid reserveeritud valgetele. Lähtuvalt seadusest ei tohtinud mustad ja valged ameeriklased istuda samas reas ning bussijuhid sundisid värviliste sektsioonis istuvaid musti vabastama kohti, kui valgete

read olid täis. Levinud versiooni kohaselt istus palaval 1. detsembri päeval väsinud õmblejanna Rosa Parks bussi värviliste sektsiooni esimeses reas. Kui reisijaid bussi lisandus, jäi üks valge mees bussis seisma. Bussijuht nõudis, et üks koht värviliste sektsiooni ridadest valgele reisijale vabastataks. Parksiga samas reas olevad mustad reisijad lahkusid oma kohalt kuid Parks ei tõusnud püsti. Kui bussijuht pöördus Parksi poole ning käskis tal tõusta, ütles Parks kindlalt ei. Bussijuht lubas politsei kutsuda ning Parks ütles, et bussijuht võib seda teha. Kutsutud politsei arreteris Rosa Parksi ja viis ta vanglasse. Balci ja Balici (2011) hinnangul pani see sündmus alguse Montgomery bussiboikotile ja ulatuslikule protestiliikumisele.

Rosa Parksi osakaal sündmuste arengus on ajalooliseks vaidlusobjektiks. Swartz (2009) toob välja asjaolu, et enne Parksi esilekerkimist on analoogsed sündmused juba toimunud. 1944. a. keeldus Irene Morgan istumast bussi tagaosas, ülemkohus otsustas, et segregatsioon osariigisisel reisimisel on põhiseaduse vastane (otsus 1946). 1953. aasta juunis toimus Baton Rouges ühepäevaline bussi boikott, millele järgnes seitsme päevane boikott. Selle tulemusel kehtestati osaline desegregatsioon linna bussides. Swartz (2009) toob veel hulgaliselt analoogseid sündmusi, mis eelnesid Rosa Parksi juhtumile. Lisaks püstitab Swartz (2009) ka küsimuse, kas tegemist on tahtliku sümboli loomisega. Rosa Parks oli võrreldes teiste kandidaatidega probleemivabam, ehk ei omanud nii suurt kogust „musta pesu“. Ka Balci ja Balici (2011) viitavad asjaolule, et bussi-intsidendid olid toimunud ka varem. Kohl (2004) on sama meelt, ta viitab Parksi tugevatele sidemetele organisatsioonidega, mis tegelesid mustade õiguste eest võitlemisega. Veelgi enam, Kohli (2004) hinnangul on Rosa Parksi kujutamine väsinud ja veidi jonnaka lihtsa õmblejannana oma olemuselt vale, sest Rosa Parks oli juba enne bussi-intsidenti aktiivne mustade õiguste eest võitleja. Lisaks viitab asjaolu, et must kogukond tegi aktiivset taustauuringut bussis arreteritud inimeste suhtes, boikoti planeeritusele. Piltlikult öeldes võib öelda, et relv oli laetud, oodati sündmust, mis päästikule vajutab.

2.2.2. Rosa Parks kui üks tegutseja paljude seast

Lähtuvalt Swartzi (2009) ja Kohli (2004) poolt toodud lisainformatsioonist on selge, et Rosa Parksi näol pole tegu ainuisikuliselt süsteemi muutva indiviidiga. Tegemist ei ole nii

märkimisväärse erandolukorraga, nagu üldine ajalugu kirjeldab. Seega ei oma ühe indiviidi tegutsemine süsteemi muutuses (vähemalt antud juhul) nii suurt osakaalu, et seda oleks mõistlik tegevusteoreetiliselt käsitleda. Arvestades olukorda, et Rosa Parks, lähtuvalt Swartzist (2009), on pigem otsitud sotsiaalne sümbol, kui süsteemi muutev üksik tegutseja, väheneb tema mõju uurimisobjektina märgatavalt. Kuigi konkreetse juhtumi puhul võib individuaalse tegutseja tegevus olla väikese tähendusega, ei tähenda see tingimata seda, et selline teoreetiline kontseptsioon on alati sotsioloogilistes protsessides automaatselt välistatud. Samas teeb selline tagasilöökk selgeks olukorra, miks sotsioloogid ühe indiviidi tegutsemise süsteemi muutusel tähelepanuta jätavad. Võib juhtuda, et tegutseja mõju on kunstlikult võimendatud.

Kui käesoleva töö autor 2008. aastal esimest korda tegevusteooria valdkonna vastu huvi hakkas tundma, tundusid just sellised olukorrad väga paeluvad, kus üks inimene võib süsteemi muuta. Läbi vaimusilma kerkisid esile mudelid, kus ühe indiviidi keskne tegutsemise mudel astub interaktsiooni süsteemi mudeliga ja muudab süsteemi. Paraku on kõik katsed vaadelda protsesse läbi ühe konkreetse indiviidi seni luhtunud. Seega on ka käesolev näide pigem sellest, kuidas märgata ajalooliste suurkujude taga tegelikke süsteemi elemente – olukordi, mis kutsuvad esile muutuse. Sellest järeldades võib esmapilgul tunduda individuaalse käitumise mudel sotsioloogia jaoks üldse ebaoluline. Sellist teed sammuvad ka mitmed antud töös käsitletud teoreetikud, kes küll toonitavad, et indiviidi tegevus on oluline, ent jätavad konkreetse tegutseja üldjoontes välja. Ometi on tegevuse modelleerimisel siiski sotsioloogia jaoks mõtte. Läbi tegevuse tunnevad sarnased invidiidid teineteist ära. Seega ei ole sotsioloogia jaoks võib-olla oluline mitte tegevus ise, vaid just need tegevusele eelnevad protsessid. Nii nagu süsteemistegutsejad tunnevad teineteise sarnasuse ära tegevust lahti kodeerides, nii peab sotsioloog lähenema tegevuse mudelile teisest otsast, kus oluline ei ole mitte see konkreetne tegevus, vaid tegevuse algpõhjus, sest seal peituvad tegutsejate tõmbumise ja tõukumise põhjused. Tulles tagasi Rosa Parksi konkreetse näite juurde, siis tema tegevus peegeldas oluliselt neid signaale, mis tegid ta väärtuslikuks segregatsioonivastase liikumise jaoks. Seega oli oluline tema tegevuses sisalduv kommunikatsioon.

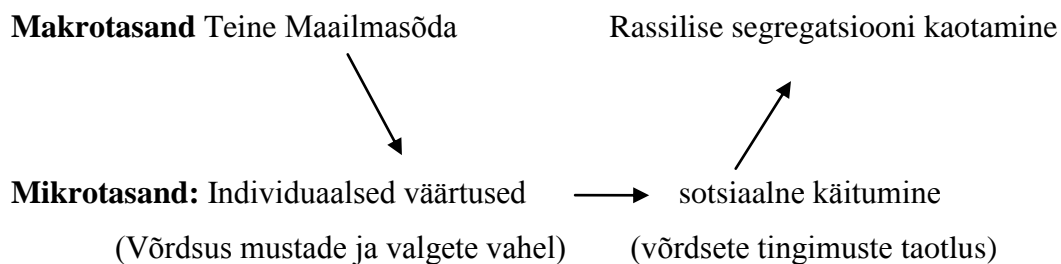
2.2.3. Rassiline segregatsioon James Colemani mudelis

Jenkins (2005: 240) toob välja väga olulise aspekti seoses sellega, miks võiks desegregatsioon olla tegevusteooria uurimisobjektiks. „*Kuigi mõnikord näib, et segregatsiooni lõpetamine oli kui taeva õnnistus, mis tuli kõrgemalt, s.o kohute ja föderaalvalitsuse poolt, tuleks siiski rõhutada kestvat survet rohujuure tasandilt. Kodanikeõiguste revolutsiooni ei surutud peale ülevalt poolt.*“ Selle olukorra kirjeldusega pakub Jenkins (2005) olulise asjaolu, nimelt on makrotasandi muutus esile kutsunud mikrotasandi protsesside poolt, ehk muutus on otseselt põhjustatud indiviidide poolt. Seega ei sobi antud juhtumit käsitleda esmapilgul süsteemist lähtuvalt. Laiendatult võib muidugi öelda, et süsteem ise andis indiviididele piisavalt vabadusi, mille alusel süsteemi muuta. Järelikult oli muutus juba algselt süsteemi sisestatud, mis annab ka võimalused seda sotsiaalset muutust hiljem reproduktsiooniteooriast lähtuvalt uurida.

Tulles tagasi esialgse probleemi juurde on teada, et süsteemi muutus algas mikrotasandilt. Seega lähtudes Colemani (1986) mudelist on olemas üks aspekt. Indiviidid nõuavad sotsiaalse süsteemi muutust. Lisaks on olemas sotsiaalse süsteemi muutus (rassilise segregatsiooni kadumine). Lähtuvalt Weberist (2007) ja Colemanist (1986) võib oletada, et see tuleneb individuaalsete väärtuste muutustest. Seega tuleb otsida põhjust, miks väärtused muutusid. Siin tekib juba oluline probleem. Nimelt, kas on ühtset nimetajat, mille alla võiks väärtuste süsteemi muutuse paigutada. Väärtuste muutus on oluline ajalooline jada, mida on raske ühe nimetaja alla kokku võtta. Kui võtta selleks nimetajaks orjuse kaotamine, siis tekivad olulised vastuolud. Esiteks löi just orjuse kaotamine eelduse rassiliseks segregatsiooniks, sest tekkis suur hulk inimesi, kes olid sotsiaal-kultuurilises mõistes teistsugused ja mitte ainult sotsiaal-kultuurilises, vaid ka rassiliste tunnuste järgi. Võib-olla on selleks nimetajaks paradigma muutus sotsiaalteadustes, millele viitab Levi-Strauss (2010), kus etnosentristlikud ja sotsiaalevolutsionistlikud vaated hakkasid taanduma. Käesolevast tööst lähtuvalt võib öelda, et tegemist oli näiliste vabaduste ja tegelike vabaduste tasakaalustamatusega süsteemi tasandil. Orjuse kaotamine tekitas segaduses süsteemis, andes hulgaliselt uusi vabadusi (valikud eskaleerusid), samas ei olnud struktuurid kohanenud uuenenud valikutega. Süsteemis toimus nii öelda elementide vaheliste sidemete ja jõuvahekordade ümberarvestamine.

Sellega seoses pole tegevusteoreetilise algpõhjuse leidmine sugugi nii lihtne, kui esmapilgul arvata võiks ja nõuab kindlasti sügavat uuringut, kui antud töö formaat võimaldab. Ehkki reproduktsiooniteooriast lähtuvalt võib öelda, et tegemist oli kestva protsessiga - valikute jadaga mis viis konkreetse olukorrani ja süsteemi ebastabiilsuse tekkeni. Kuid on üks oluline sündmus, mille tähtsus segregatsioonipoliitika muutmiseks on üpris oluline ja pole otseselt seotud süsteemi poolt loodud eeldustega vaid pigem süsteemi vajadustel põhinev. Ehk süsteemi ühe vastuolude komplekti eskalatsioon ja nende vastuolude likvideerimine süsteemi stabiilsuse huvides viis kaudselt teiste vastuolude komplektide tekkeni ja üheks tekkinud vastuolude komplektiks oli rassilise segregatsiooni küsimus.

Selleks sündmuseks (vastuolude komplektiks) oli Teine Maailmasõda. Onkst (1998) ja Klarman (1994) viitavad asjaolule, et Teisest maailmasõjast tagasi tulnud teisest rassist veteranid ootasid muutust, mida ei saanud. Sõda oli tõstnud nende teadlikust ja vähendanud segregatsiooni relvajõududes, kuid ühiskond ise oli jäänud muutumata. Parker (2009) viitab olukorrale, et mustad Teise Maailmasõja ja Korea sõja veteranid protestisid bussides juba enne Rosa Parksi ja julgustasid oma pereliikmeid ja tuttavaid, et nemad teeksid seda sama. Klarman (1994) peab eriti oluliseks just mustanahaliste kodanike suhtumise muutust, mis kaasnes Teise Maailmasõjaga. Sõda, mis pidi muutma maailma turvalisemaks demokraatiatele, ei muutnud demokraatiat kättesaadavaks neile endale. Selline ideoloogiline konflikt on käesoleva töö autori hinnangul sobiv tegevusteoreetilisele skeemile ja näitab seda, mis põhjustas väärtuste muutumise. Seega on võimalik antud mudeli järgi tuletada makrosotsiaalne protsess, mis põhjustas väärtuste muutuse. Muutus on väljendatud joonisel 3.

Joonis 3. Rassilise segregatsiooni kaotamine Ameerika Ühendriikides

Praeguse seisuga, vaadeldes joonist 3, on võimalik pakkuda eelkõige seoste kirjeldus. Siin on sotsioloogilisest aspektist lähtuvalt mudel tagurpidi. Sotsioloogia peaks uurima sellist mudelit vastupidiselt. See tähendab, et olemasoleva mudeli põhjal oleks mudelist kasu sellisel juhul, kui mudel oleks kirja pandud näiteks 1945. aastal, mil II Maailmasõda oli just lõppenud ning oli näha individuaalsete väärtuste muutusi. Sellest võib välja lugeda orientatsioone sotsiaalsete väärtuste muutumise suunas, mis võib viia rassilise segregatsiooni kadumiseni. Sarnasele probleemile viitab ka Coleman (1986) ise, et mitte esimest tüüpi suhe pole oluline - antud juhul siis see, kuidas Teine Maailmasõda mõjutas individuaalseid väärtusi. Ega ka mitte teist tüüpi suhe, antud juhul siis see, kuidas individuaalsete väärtuste muutused põhjustasid orientatsiooni muutuse sotsiaalse käitumise suunas. Tähtis on just kolmandat tüüpi suhe, kus orientatsioonid viivad tegevuseni, mis muudab makrosotsiaalset tasandit. Küsimus pole muidugi ainult selles, millist tasandit uurima peaks. Kõik tasandid tervikuna on sotsioloogia jaoks olulised. Probleem peitub selles kuidas antud mudelile läheneda. Sellise üldistatud mudeli põhjal ja antud lähenemise korral ei ole võimalik selgitada hetkel käimas olevaid protsesse. Eriti juhul, kui vaatluse all on just kolmandat tüüpi suhe, mille olulisust tähtsustab Coleman (1986).

Keskendudes kolmandat tüüpi suhtele, on sotsioloogia kui prognoosiv teadus juba lootusetult hiljaks jäänud, sest eesmärgipoolne tegutsemine on juba paika pandud. Tundub, et siit edasi on tegemist ainult olukorra kirjeldusega eesmärgipärasest tegutsemisest, kus „prognoos“ on tegutsemise lõppeesmärk. Kasutades antud segregatsiooni näidet, võime luua hüpoteetilise olukorra. 1950. aastate teise poole Ameerika sotsioloog märkab, et afroameeriklased protestivad segregatsiooni vastu ja teeb prognoosi, et varsti segregatsioon kaob. Indikaator

selleks prognoosiks on seesama tegevus, mis viib prognoosi täitumiseni. Tõepoolest, ta saab mõõta tegevuse efektiivsust, näiteks uurida, milline on protestide mõju valgele elanikkonnale ja seeläbi püstitata tõenäosushüpoteesi – kui suur on tõenäosus segregatsiooni kadumiseks. Kui valge elanikkond seisab sellele tugevalt vastu, siis on olukord segregatsiooni kaotamiseks vähem soodne, kui sellisel juhul, kui valge elanikkond on neutraalne või pigem pooldav. Kuid juba siis läheb ta otsapidi teise tüübi suhte juurde, kus toimub orientatsiooni kujunemine. Seega puutub kolmanda tüübi suhtes prognoosiv jõud.

Nii Coleman (1986) mudeli puhul kui ka käesolevas töös oleva mudeli puhul peitub probleem ajaloolises lähenemises. Vaadeldes ajaloolist protsessi, tulevad mängu retrospektiivis antud tähendused (tõlgendused) teadmistest, mis on rekonstrueeritud faktide põhjal mis sündmuste toimumise hetkel ei pruugi olla teatavad. See loob tunde, et antud tegevusteoreetiline lähenemine ei ole oma olemuselt sotsioloogia valdkond. Pigem võib liigitada selle sotsiaalajalooks. Käesolevad mudelid aitavad selgitada lähemalt ja selgemalt ajalooliste struktuurimuutuste teket. Sotsioloogia jaoks on väärtus ainult selles teadmises, et lähtuvalt ajaloolistest andmetest on struktuuril (mille all mõeldakse siinkohal sotsiaalseid süsteeme) võime muutuda.

Deduktiivselt järeldades võib oletada, et kui protestantism, täpsemalt kalvinism, viis väärtuste muutustele ja seeläbi ühiskonna korralduse muutusele ja Teine Maailmasõda viis segaratsiooni kaotamisele USA-s, siis eksisteerib tõenäosus, et sotsiaalsel süsteemil on võime muutuda. Siin on muidugi koht, kus sotsioloog ei tohi kaugeneda ajaloost, vaid vastupidi. Selliseid sotsiaalseid muutusi tuleb avastada ja uurida ning leida ühisnimetajad nende toimumise asjaolude vahel. Just nendes asjaoludes võib peituda vastus, mis aitaks ära tunda käimasolevaid protsesse, mis võivad esile kutsuda struktuuri muutuse. Veelgi enam, see on suurepärase koht, kus interdistsiplinaarsus teeniks kõigi teadusharude üldist hüve. Koht, kus ajaloolased suudaksid pakkuda vajalikud taustateadmised, psühholoogid ja sotsioloogid saaksid lähtuda ajaloolaste pakutud kontekstist ja läbi selle pakkuda ühtlasi ajaloolastele selgemat arusaama. Siinkohal ei ole tegemist väitega, et sellist koostööd reaalsuses ei eksisteeri. Pigem on tegemist tähelepanu juhtimisega, et sellist tegevust võiks olla rohkem ja et see oleks süstemaatiline ning ei piirduks üksikute uuringutega, vaid saadud teadmised oleksid süsteemsemad.

Sarnase ettepanekuga tuleb välja ka Sewell (1987), kes leiab, et esimest tüüpi suhe tundub olevat rohkem psühholoogia, kui sotsioloogia valdkond ning ka seda, et Coleman (1986) alahindab ajaloolaste väärtust ja meetodeid.

Nagu eelnevalt selgus, on Coleman (1986) poolt välja käidud tegevusteoreetilisel mudelil nõrgad küljed. Tundub, et selle väärtuseks on eelkõige ajaloolise põhjus-tagajärg seose loomine. Ka antud töös kasutatud rassilise segregatsiooni mudel kannatab selle sama vea all ja on eelkõige toodud näitena, illustreerimaks seda, et selliste mudelite loomine on oma olemuselt lihtne. Ajaloosündmusi annab suhteliselt vähese vaevaga sellisesse mudelisse paigutada, lähenedes sündmustele nende toimumise järjekorrale vastupidises suunas. Käesolevas töös kasutatud rassilise segregatsiooni mudeli loomine on piltlik näide sellega kaasnevatele probleemidele, kus autor läheb lihtsa vastupanu teed selgitamaks mõnda ajaloolist sotsioloogilist protsessi.

Sewell (1987) viitab samuti eelpool kirjeldatud nõrgale küljele, tema hinnangul on tegemist ühepoolse lahenduste otsimisega. Lisaks kritiseerib ta üldistamist ja Coleman (1986) liigset keskendumist kolmanda tüüpi suhetele. Ka Sewell (1987) toob välja probleemi, et tegemist on lihtsa ajaloolise põhjus-tagajärg seose kirjeldamisega. Sellega seoses tekib õigustatud küsimus, kas Weberi (2007) sotsioloogiline lähenemine, millel Coleman (1986) lihtsustatud mudel põhineb, on oma olemuselt sarnase veaga. Sellele küsimusele vastuse otsimine nõuab Weberi (2007) lähenemise süvaanalüüsi, mis on antud töö formaati arvestades ebaotstarbekas. Selguse huvides tuleb mainida, et Weber (2007) keskendus rohkemale, kui tüüp kolm suhted, ta tõi selged näited ideedest, mis tema hinnangul iseloomustasid „kapitalistlikku vaimu.“, ehk oma olemuselt tüüp kaks suhteid, mis Sewelli (1987) hinnangul on sotsioloogia jaoks kõige olulisemad. Veelgi enam, Weber (2007) ei eita sotsio-kultuurseid mõjutegureid või süsteemi kui tervikut, ta keskendub sotsioloogia jaoks olulisele, sellele, et süsteem on muutuv, mille funktsionalistid ja strukturalistid tunduvad unustanud olevat. Teatud mõttes on Luhmanni (2009) sarnane weberiaanide vastu suunatud kriitika asjatu (siinkohal on mõeldud kriitikat, et weberiaanid uurivad ainult mõtestatud tegevust), sest mõtestatud tegevus on see, mis põhjustab sotsiaalse muutuse. Just mõtestatud eesmärgipärane tegevus ja sealhulgas tuleb eristada seda igapäeva tegevusest, nagu teeb seda Giddens (1986), sest tegevus, kus on olemas

mõtestatud tegevusele omased tunnused ehk elementaarse teo tunnused, ei pea tingimata olema süsteemi muutev tegu.

Siinkohal võib tuua näite sellisest tegutsemisest, mis omab elementaarse tegutsemise tunnuseid. Kui panna hambapesu Parsons'i (1937) tegevusteoreetilisse raamistikku, siis on elementaarse tegutsemise omadused täidetud. Tegutsejaks on indiviid, kes hambaid peseb, teol on olemas eesmärk (hambad tuleb puhtaks saada). Tegu toimub situatsioonis (hambad on mustad). Tegu on normatiivselt orienteeritud (on ühiskondlik norm, et hambaid tuleb pesta hommikul ja õhtul, vastasel juhul on need mustad). Kuid selline tegevus ei kutsu kuidagi esile sotsiaalset muutust, seega on tegemist tegevusega, mis on osa sotsiaalsest reproduktsioonist, mitte sotsiaalsest muutusest.

Tuleme tagasi küsimuse juurde kas Weberi (2007) sotsioloogia on sarnase veaga, millele on osutatud Colemani (1986) mudeli vaatlusel. Weberi (2007) sotsioloogia keskendub tõepoolest olukorrale, kus protestantlik eetika on aluseks kapitalistliku vaimu tekkele, mis omakorda viib kapitalismi tekkeni. Kuid kas see on üks ja ainuõige tee? Weber (2007:79) ise ütleb selle vastuseks: *„Ent teiselt poolt ei asu me sugugi kaitsma seesugust rumalat doktrinäärset teesi: nagu oleks „kapitalismi vaim“ (ikka selle sõna siinses ajutises tähenduses) saanud tekkida ainult reformatsiooni teatud mõjude tulemusena, ehk koguni: et kapitalism majandussüsteemina olevat reformatsiooni tulemus.“* Seega käsitleb Weber (2007) protestantismi kui tugevat eeldust ja sellest eeldusest on just Coleman (1986) teinud oma mudelis lihtsuse huvides kindla põhjuse, nii nagu siinkirjutaja on pikast Ameerika Ühendriikide ajaloojadast võtnud just Teise Maailmasõja selleks orientiiriks, mis põhjustas rassilise segregatsiooni kaotamise. Sellise lihtsustamise fundamentaalne viga seisneb selles, et see ei suuda seletada piisavalt kõiki tegutsejatega seotud põhjuseid. Vaadates seda, et Weber käsitles (2007) reformatsiooni kui ainult üht võimalikku põhjust ja käesolevas töös on samuti välja toodud üks võimalik põhjus, ei tähenda see seda, et muid põhjuseid, mis vähemalt sama suurt osakaalu omavad, ei eksisteeriks. Seega ei saa antud teooria käsitleda süsteemi universaalselt, küll aga pakub see teatud seletuslikku võimet süsteemisestest vastuolude kohta. Olulise aspektina tuleb mainida, et Sewelli (1987) hinnangul on Colemani (1986) lähenemine oluliselt alahinnanud asjaolu, et indiviidide orientatsioonid tegutsemisel on ajalooliste ja kultuuriliste alustega ja et nende orientatsioonide uurimine tõstatab olulisi ja

raskeid teoreetilisi ja empiirilisi küsimusi. See on põhjuseks, miks siinkirjutaja leiab, et Coleman (1986) tegevusteoreetilise mudel võib kanda suuremat tähendust ainult mõne suurema ja süsteemsema mudeli koosseisus.

Vaatamata eelpool loetletud vigadele on Coleman (1986) mudel reproduktsiooniteooriast lähtuvalt oluline. Kui me ei suuda kogu süsteemi muutust kirjeldada, siis sellised mudelid pakuvad piisavalt mõtteainet abstraktse süsteemi kohta. Käesoleva mudeli puudused viitavad sellele, mida reproduktsiooniteooria võiks käesoleva töö autori hinnangul rõhutada. Süsteemi, mis on abstraktne ja mille reaalne tuvastamine on tunnetuslik illusioon, saabki uurida läbi nende tunnetuslike illusioonide ning läbi nende läbi uuritud illusioonide on võimalik teha järeldusi süsteemi kui terviku kohta. Seega võib antud mudelit käsitleda kui teatud osa süsteemi reproduktsioonitsüklist - süsteemi peegeldumist sotsiaalses reaalsuses, fikseeritud aeg-ruum suhtes.

2.3. Üldistatud reproduktsiooniteooria ja segregatsioon Ameerika

Ühendriikides

Käesolevas töös on vaatluse all kolm reproduktsiooniteoreetikut. Kui vaatluse all on sotsiaalne muutus, siis ei suuda puhtteoreetilisel baasil mitte ükski neist ideaalselt seletada sotsiaalset muutust kui nähtust. Siinkirjutaja hinnangul proovib Luhmann (2009) sellest probleemist lihtsalt mööda vaadata, oma süsteemikirjelduses inkorporeerib ta muutuse süsteemi läbi keerulisel loogikal põhineva skeemi. Luhmann (2009) pareerib keerukad sotsioloogilised probleemid nagu sotsiaalne muutus ja konflikt, osava loogikaga neid manipuleerides ja ümber defineerides ja tautoloogias süüdistades. Vaatamata sellele on Luhmanni (2009) teoorias sisalduv abstraktsus ja suur tõlgendamise ruum see, mis võimaldab võib-olla isegi kõige paremini seletada reaalses ühiskonnas toimuvat muutust. Piisab sellest kui vaadelda seda, kuidas ühiskonnas tegutsevad agendid süsteemi tunnetavad.

Antud töö autori arvates tundub Bourdieu (1977:2003) *habitus* esmapilgul üpriski fikseeritud väärtusena. Sellele viitab ka Sewell (1992:16) öeldes: „*Mis viib Bourdieu kursilt kõrvale, on tema ebareaalne ja kõike hõlmav habituse mõiste, mille ta rajab seeriale tugevalt*

homogeensetele struktuuridele, mis hõlmavad kogu sotsiaalset kogemust.“ Siinkirjutaja hinnangul peitub tegelik lahendus probleemile probleemipüstituses endas. Sotsiaalne süsteem on täis erinevaid *habitusi*. Tulles tagasi Luhmanni (2009) juurde, kes räägib kommunikatsioonis peituvatest valikutest, võib oletada, et *habitused* on valitavad. See tähendab seda, et süsteem loob teatud hulga *habitusi*, mille ta jaotab süsteemis tegutsevate agentide jaoks läbi kommunikatsiooni laiali. Tegutsejad on teadlikud enda *habitusest* ja teiste *habitustest*. Neid *habitusi* võib siduda teatud kapitalidega. Seega, eeldades, et agentidel on olemas praktiline leidlikkus võivad nad kujundada oma *habitusi* ümber, et sarnaneda nende agentidega, kelle käes on suurem hulk kapitali. Praktiline leidlikkus aitab neil leida võimalusi, kuidas pääseda kapitali valdajate ringi ja siinkirjutaja näeb siin ühe võimalusena sotsiaalset muudetavad *habitust*. See on muidugi mõnevõrra meelevaldne tõlgendus Bourdieu mõistest, kuid siinkirjutaja toob Bourdieu (2003:25) enda seletuse *habituste* avaldumisest: „*Nende abil eristatakse head ja kurja, õiget ja valet, peent ja labast jne, ent need eristused ei ole kõigile ühesugused.*“ Siinkirjutaja leiab, et süsteemil on kalduvus liikuda ühtlustumise suunas, iga süsteem liigub enese täiustamise poole ja enese täiustamise käigus kaovad eristused. Tänu kommunikatsioonile selguvad eristused ja tänu kommunikatsioonile need ka lõpptulemusena kaotatakse, süsteemi täiustamise huvides. Käesolevas töös toodud segregatsiooni kaotamise näide ilmestab seda väidet. Kui *habitus* oleks fikseeritud väärtus, istuksid mustanahalised ameeriklased endiselt bussi tagaosas. Sotsiaalne reaalsus loob ise olukorra, kus *habitust* ei saa käsitleda kui fikseeritud väärtust. Siinkirjutaja leiab, et süsteemi muutuse seletamiseks tuleb vaadelda Bourdieu teooriat ümber pööratult, mitte vaadeldes seda, mida Bourdieu ütleb, vaid seda, mida ta ütlemata jätab. Tuleb otsida eristuste asemel sarnasusi – *habitustes* peituvat sarnasust, mitte eristust. Sellele annab ka alust Bourdieu (2003 : 2008) „välja“ mõiste. Käesoleva töö autor leiab, et lisaks sellele, et seal sarnased *habitused* tõmbuvad ja erinevad tõukuvad, toimub ka *habituste* järkjärguline universaliseerumine.

Giddensi (1984) teoorias on põhimõtteline vastuolu, millele viitab Sewell (1992:10-11) „*Kui struktuurid on virtuaalsed ei saa nad sisaldada mõlemat raamistike (schemas) ja ressursse. Kui nad sisaldavad nii raamistike kui ka ressursse ei saa nad olla virtuaalsed.*“ Siinkirjutaja hinnangul vaatleb Sewell (1992) probleemi liialt pealiskaudselt. Käesoleva töö autor tõlgendab Giddensit (1984) teisiti. Struktuurides on nõ. potentsiaal, võimalikud valikud reeglitest [või nagu Sewell (1992) ütleb, raamistikest)] ja sotsiaalses süsteemis on kinnitatud

valikud nendest reeglitest ja ressursidest, ehk siis käesoleva töö kontekstist lähtuvalt sotsiaalses reaalsuses. Agendid võtavad vastavalt valikutele kasutusele struktuurides peituvad potentsiaalsed reeglid ja ressursid, rakendavad teatud osa neist luues läbi selle sotsiaalset reaalsust. Sotsiaalses reaalsuses on need reeglid ja ressursid ajas ja ruumis fikseeritud. Mõnes teises ajas ja teises ruumis on valikud teistsugused. Tunnetatud süsteemi muutus saab ilmsiks ainult siis, kui see on ajas ja ruumis fikseeritud ja on olemas teadmine teisest ajast ja/või ruumist.

Esialgse tugevalt lihtsustatud mudeli järgi (vaata joonist 1) oleks segregatsiooni kaotamise selgitamine võimatu, selline lihtsustatud sotsiaalne ring ei anna võimalusi muutuste selgitamiseks. Kuid lähtudes asjaolust, et tegutsejad loovad sotsiaalset reaalsust ning lisades sinna Bourdieu (1977 : 2003) ja Giddensi (1984) nägemuse autonoomsest tegutsejast ning Luhmanni (2009) käsitluse kommunikatsioonist, kui valikute paljususest, muudab sotsiaalse reaalsuse ja selles toimuva muutuse seletamise võimalikuks.

Tegutseja on süsteemi sisestatud valikutest mõjutatud, kuid omab teatud autonoomsust oma valikutes ajas ja ruumis. See autonoomsus muudab struktuuri (või sotsiaalse süsteemi) tervikuna dünaamilisemaks, õigemini nendes valikutes (valikute paljususes) väljendub sotsiaalse süsteemi dünaamika. Seda mõistes pole keerukas seletada ajaloosündmust läbi reproduktsiooniteooria. Siinkirjutaja viitas juba varem süsteemi stabiilsuse nõudele. Segregatsiooni olemasolu (mis eksisteeris sotsiaalses reaalsuses), esitas väljakutse süsteemi stabiilsusele. Teatud mõttes sai rassiline segregatsioon alguse mikrotasandil ja leidis lahenduse samuti mikrotasandil või teisiti öeldes sai alguse sotsiaalses reaalsuses ja lõppes sotsiaalses reaalsuses. Kuid abstraktse ajast ja ruumist väljaspool asuva sotsiaalse süsteemi stabiilsuse huvides tuli segregatsioon kaotada.

Muidugi saab väita, et probleem sai alguse makrotasandist, mis tõi mikrotasandile dihhotoomia väärtustes. Või teisti öeldes sai alguse süsteemis olevatest valikute dihhotoomiast. Kõik inimesed on võrdsed, kuid valged inimesed on võrdsemad kui mustad. See lõi vastuolu süsteemis endas, mis oli tunnetatav sotsiaalses reaalsuses. Et selgitada sotsiaalses reaalsuses toimuvat tunnetuslikku süsteemi muutust, tuleb keskenduda reeglitele ja ressurssidele, mis olid selles ajas ja ruumis kättesaadavad (valitavad).

Lähtuvalt Bourdieust (2003) võib määrata süsteemis olevad kapitali liigid. Võib oletada, et mustanahalistel ameeriklastel on teatud kogus sümbolset kapitali, see tähendab ükskõik mis tahes kapitali, mida teiste agentide tajukategooriad võimaldavad ära tunda. Näiteks paljude mustanahaliste ameeriklaste veteranistaatus. Lisaks on kogutud teadmised ühiskonnas toimuvast ja teadmised, kuidas ühiskonda mõjutada, mida võib pidada kultuuriliseks kapitaliks. Ilmselt üheks mõjuvõimsamaks kultuurilise kapitali relvaks ameerika mustanahaliste käes sai Rootsi majandusteadlase Gunnar Myrdali raamat „*An American Dilemma*“. Jackson (2000) arvab, et see konkreetne raamat pakkus plaani sotsiaalseks mõjutamiseks (*Social engenering*). Mis omakorda viis muutuse idee süsteemi tasandile. See on tegelikult ka probleem, miks reproduktsioonimudelit võib lihtsustades kujutada ringina, sest kommunikatsioon mikrotasandilt makrotasandile (või teisiti öeldes abstraktse süsteemi ja sotsiaalse reaalsuse vahel) ja vastupidi on kiire.

Tulles tagasi eelpool kirjeldatud vee analoogi juurde. Veega võrdlus tõi välja, et vees muutub klastrite struktuur ajas kiiresti ja üheaegselt esineb vees lõpmata hulk erinevaid struktuure. Sarnaselt võib vaadelda ka sotsiaalsest süsteemi läbi reproduktsiooniteooria. Sotsiaalsete sidemete poolt loodud klastrid kujunevad samuti kiirelt ümber. See viitab süsteemi suurele dünaamilisusele. Paradoksaasel kombel on reproduktsiooniteooria, millest võib järeldada süsteemi dünaamilisust, võimetu seda dünaamilisust uurima, sest on ise selleks liiga staatiline. Süsteemisisene kommunikatsioon on nii kiire (õigemini öeldes, ei vasta lineaarsele ajale), et me ei tunneta seda. Me registreerime süsteemi lisandunud valiku alles siis kui see meie jaoks tegevusena avaldub. Seda tehes me kõrvutame seda eelnevate tegevustega ning märkame sarnasusi ja loome selle põhjal eelduse, et see valik (millele tegevus tähelepanu juhtis) on süsteemis alati olnud ja seetõttu reprodutseeritud. Selle tõttu me käsitleme seda lisandunud valikut tunnetuslikku süsteemi muutusena. Seega võib siinkirjutaja Luhmannile (2009) tuginedes väita, et teatud mõttes ei saa tegevust kasutada süsteemi uurimiseks, sest seda süsteemis alles luuakse. Luhmann (2009: 191-241) näeb süsteemi elementaarse uuritava ühikuna kommunikatsiooni, kuid kommunikatsiooni uurimiseks tuleb see tegevusteks lahutada.

Siinkirjutaja hinnangul võib tegevust kasutada sotsiaalse reaalsuse uurimiseks (mis on suuremal määral ajas ja ruumis fikseeritud) ja läbi selle teha üldistusi sotsiaalse süsteemi kohta kasutades näiteks Colemani (1986) tegevusetooria mudelit. Sellises ajaloo baasil loodud mudelis on tegevused juba fikseeritud, tegemist ei ole enam jooksva süsteemi vahelise kommunikatsiooniga, tegutsejate dünaamilise liikumisega ja ümberpaiknemisega ajas ning ruumis. Ajaloo puhul on aeg, koht, väärtused, normid, ja tegutsejad fikseeritud. Selleks, et seletada ajaloosündmusi läbi reproduktsioonimudeli, tuleb mudel seletavuse tõstmiseks kunstlikult staatiliseks muuta, sest vastasel juhul oleks see pidev vastastikmõjus olev sündmuse jada. Seega tuleb Colemani (1986) sarnased sotsiaalset muutust kajastavad mudelid efektiivselt tõsta reproduktsiooniteooria konteksti. Kogu ajalugu oleks kommunikatsioonide ajalugu. Selline mudel on teatud määral kindlasti tehtav, kuid käesoleva töö formaati arvestades kindlasti mitte mõeldav. Luhmann (2009:241) ütleb sarnase idee kohta järgnevad sõnad: „*Siinkohal tähendaks iga lihtustus seosekülluste vähenemist, mida sotsiaalsete süsteemide üldteooria endale lubada ei saa.*“ Seega tuleb tagasi pöörduda joonis 2 juurde ja meenutada, et kommunikatsioon sisaldab alati vastuolusid, seega on süsteemi muutus sinna sisse kirjutatud. Lähtuvalt Luhmannist (2009) ei immuniseeri süsteem ennast „ei“ vastu, vaid teeb seda „ei“ abiga. Süsteem ei kaitse ennast muutuste vastu, vaid muutuste abiga. Järelikult segregatsioonist tekkinud ebakõla, mis liikus läbi indiviidi tasandi (kasutades selleks kommunikatsiooni) ühiskonna tasandile, pidi leidma lahenduse süsteemi muutuse abiga. Võib oletada, et selline ebakõla või vasturääkivus kommunikatsioonis peab olema piisavalt suur, et tekiks vajadus süsteemi muutuse järgi. Näiteks kahe indiviidi isiklikud vastuolud kapitalide hankimisel ei pruugi olla piisavad, et rakenduks süsteemi muutuse vajadus, aga kui vastuolu eskaleerub kahe agendi vastuolust teatud sotsiaalsete gruppide vastuoluks, siis rakendub süsteemi kaitsemehhanism süsteemi püsijäämise huvides.

Tulles tagasi segregatsiooni juurde. Luhmann (2009:527) ütleb: „*Konfliktid on operatsionaliseeritud, kommunikatsiooniks saanud vastuolud... Sotsiaalsete süsteemidena konfliktid autopoieetilised, iseennast reprodutseerivad üksused. Kord tekkinud, on oodata nende jätkumist ja mitte lõppemist. Lõppemine... saab tuleneda ainult süsteemi keskkonnast...*“ Järelikult segregatsiooni puhul (mis on oma olemuselt konflikt), ei saanud süsteem jääda kõrvaltvaatajaks, vaid pidi reageerima antud vastuolule. Lähtuvalt Luhmannist (2009) peituvad struktuuris alati valikud ja piirangud, mille struktuur on ise seadnud. Seega

on süsteemi stabiliseerimiseks suures plaanis kaks loogilist ultimatiivset valikut, sest poolikud lahendused ei paku piisavalt stabiilsust. Valik 1 on genotsiid. Süsteem hävitab ära ühe kommunikatiivse vastuolu-allika ja stabiliseerib selle kaudu süsteemi terviku. Muutus oleks sellisel juhul mustanahaliste elanikkonna kadumine, mis kaotaks süsteemist automaatselt ka segregatsiooni. Ajalugu tunneb mitut sellist katset, seega on selline valik süsteemi stabiilsuse huvides kasutatud vahend, mida on osaliselt kasutatud teatud ajahetkel ka ameerika mandri põliselanike vastu. Valik 2 on täielik integratsioon, segregatsiooni kaotamine läbi selle, et kehtestatakse võrdsed õigused mustadele ja valgetele, nii *de facto* kui ka *de jure*. Miks läheb käiku teine valik? Sest struktuur on seadnud piirangud. Valik 1 läheb olulisse vastuollu kehtivate normidega. Ameerika ühendriigid on alles välja tulnud Teisest Maailmasõjast, mis oli ühiskonnas levivate väärtuste alusel justkui headuse võit kurjuse üle või valguse võit pimeduse üle. Klarmani (1994) hinnangul mängis just Teise Maailmasõjaga kaasnenuid nihe väärtussüsteemis olulist rolli. See lõi olukorra, kus süsteem, mis toetus teatud struktuuri väärtustele, ei oleks saanud neid oma huvides muuta ilma, et konflikt eskaleeruks. Seega pidi süsteem kohanema, viima tegeliku olukorra tasakaalu muutunud väärtuste süsteemiga, kasutades selleks indiviiditasandil süsteemi tasandile liikunud vahendeid ja informatsiooni vastuoludest, neid järkjärgult süsteemi inkorporeerides.

Selline sotsiaalse süsteemi käsitlus selgitab ära ka olukorra, miks Marxi (1974) poolt ennustatud revolutsioon jäi toimumata. Süsteem hakkas ennast ise ümber kujundama. Jagades selle süsteemi tegutsejad tinglikult proletariaadiks ja kapitalistideks, võib öelda, et seoses huvide konfliktiga hakkasid kapitali valdavad tegutsejad süsteemi säilitama, sest nende kapital sõltus otseselt süsteemi püsimisest. Seega hakati looma võimalusi, et tööliste staatust ja rahulolu tõsta, mis omakorda stabiliseeris süsteemi ja vähendas konflikti (võrreldes tänapäeva töölise ja Marxi aegse töölise töötingimusi Lääne ühiskonnas, on märgata tugevat olukorra muutust). Luhmanni (2009) järgi võib seda nimetada süsteemi keerukuse tõstmiseks. Sellises süsteemis on vastuolud küll püsivad, kuid oma olemuselt reguleeritud. Lisaks reguleerivad töösuhteid erinevad sotsiaalselt konstrueeritud väärtused, nagu näiteks ametiuhkus. Sellised väärtused on sotsiaalselt konstrueeritud eristused, mis tekitavad stabiilsed huvide erinevusi. Need ei saa aga eskaleeruda, sest mängus on kolmandad osapooled, kes on orienteeritud stabiilsusele. Olukord, kus töölised ei ole ühtne mass, vaid professionide, palga, staatuse,

etika jms alusel eristatavad sotsiaalsed grupid, ei ole see ühtse klassiteadvusega proletariaat, millest rääkis Marx.

Lähtuvalt eelnevast võib kinnitada, et ka reproduktsiooniteooriad kannavad endas seletavat jõudu, mis puudutavad ajalugu, kuid ka siin on probleemid seoses käesoleva hetke seletamise ja prognoosimisega. Giddensit (1984) tõlgendades võib öelda, et ta ei eita, et ajalugu pakub olulisi tähiseid, kuid ainult siis, kui seda on võimalik seostada käimasolevate protsessidega. Kui seda ei tehta, ei oma see sotsioloogia jaoks tähtsust. Seega antud töös olev näide segregatsioonist ja desegregatsioonist, mis omas eelkõige näitlikku funktsiooni kuidas läbi reproduktsiooniteooria on võimalik ühiskonna muutust kirjeldada, võib olla ka ise oluliseks informatsiooniks sotsioloogia jaoks. Eelpool oli juttu sellest, et sotsioloogia peab tegelema ajalooliste muutuste uurimisega, et tuvastada neid tingimusi, millele muutused rajanevad, et neidsamu muutusi esile kutsuvaid mehhanisme käesolevate süsteemi muutuste alustena ära tunda. Selliste muutuste uurimiseks võivad reproduktsiooniteooriad pakkuda samaväärset seletust, kui Colemani (1986) tegevusteoreetiline mudel, sest reproduktsiooniteooriad ei eita siinkirjutaja hinnangul otseselt süsteemi muutust. Antud teooriad peavad seda lihtsalt süsteemi arenguks. Need ei ütle, et süsteemi muutus pole võimalik, nad lihtsalt libisevad sellest üle, öeldes, et see on üks osa süsteemi protsessist. Kui vaadelda süsteemi kui lõputut tegevuste ja kommunikatsioonide jada, võib tõepoolest teha üldistavaid järeldusi süsteemi kohta. Kuid kas sellist süsteemi saab konkreetselt ja tervikulikult empiirilisel uurida? Arvatavasti pole see võimalik.

Eelpool toodud näited süsteemi reproduktsioonist nagu vanemate haridus mõjutab järeltulijate haridust või noore ema tütar on suure tõenäosusega noor ema, on näited, mis kinnitavad empiirilisel süsteemi reproduktsiooni ja seetõttu saame me selle järgi prognoosida, et sellised sündmused leiavad aset ka tulevikus. Need on aga sotsiaalse süsteemi üksikud elemendid, millele on omandatud üldistav tähendus. Käesolev töö keskendub pigem sotsiaalse muutuse tekke küsimusele, kuna muutus on teatud kõrvalekalle üldisest reproduktsiooniahelast – agentide praktiline tegutsemisvabadus, mida küll mainitakse, kuid mille tegelikku mõju saab hinnata vaid sotsiaalses reaalsuses. Sest isegi Giddens (1984), kes võib-olla kõige enam keskendub just tegutsejale, väidab (antud magistratöö autori hinnangul), et ühiskond tekib struktuuri ja tegutseja vastastikmõjust.

Giddensit (1984) tõlgendades võib öelda, et sotsiaalteadustes ei ole kindlaid alati kehtivaid seadusi. Selline universaalsuse puudus tuleb välja just tegevusest. Sotsiaalsete mehhanismide põhjuslik alus on tegevus ja nende mehhanismide üldine seletavus peitub tegutsejate tegevuses, nende tegevuste põhjustes ja nende tegevustega kaasnenud tahtlikes ja tahtmatutes tagajärgedes. Giddensi (1984) järgi ei saa seda panna universaalsesse vormi, sest tegutsejate teadlikkuse aste on erinev ja just see tegutsejate erinev teadlikkuse aste on üldistuse aluseks, seega on ka üldistused erinevad.

Lähtuvalt sellest eeldusest tulebki siinkirjutaja hinnangul uurida tegevust rohkem kui näiteks Luhmann (2009) seda ette näeb. Tegevuste põhjustes peituv ühisosa on see, mis aitab prognoosida sotsiaalset muutust. Konkreetsete indiviidide tegevuse uurimine ning selle tegevuse sotsiaalse mõju tuvastamine aitab süsteemi olemust paremini mõista. Praegusel juhul on abstraktne mõiste kommunikatsioon ja isegi sotsioloogias laiemalt tuntud mõisted nagu agendid, tegutsejad ja kapitalid, on kõik tugevalt süsteemiga seotud ja nende interaktsiooni empiiriline uurimine on raskendatud. Veelgi enam, reproduktsiooniteooriad loovad suurepärase ühiskonnakirjelduse läbi lihtsustuse. Selline lihtsustus on hea ühiskonna seletamiseks, kuid mitte selle uurimiseks (välja arvatud muidugi ajaloo puhul, kus saab kasutada fikseeritud sündmusi nii ajas kui ka ruumis), see on ka miski, millele siinkirjutaja hinnangul Giddens (1984) kaudselt ise viitab, kui ta räägib universaalse, kõike hõlmava seaduspärasuse puudumisest sotsiaalteadustes.

3. LÄHTEKOHAD SOTSIAALSE SÜSTEEMI JA SOTSIAALSE MUUTUSE UURIMISEKS

3.1. Tegevuse dualistlik suhe kui vastuolu reproduktsiooniteoorias ja sotsiaalne muutus

Lähtuvalt Parsonsist (1937), Colemanist (1986) ja Giddensist (1984) võib öelda, et tegevus on sotsiaalse süsteemi alus. Käesolev töö lähtus sellest eeldusest ja vaatles reproduktsiooniteooriaid tegevuse kontekstist lähtuvalt. Üldistatud reproduktsiooniteooria kohaselt võib öelda, et tegevusel on dualistlik suhe, mis tähendab, et tegevus toodab uusi süsteemi elemente ja taastoodab nende vahelisi sidemeid.

Seega lähtudes näiteks Bourdieu (2003) *habitus* mõistest, võib seda vaadata kui mehhanismi, mis on süsteemi poolt loodud süsteemi taastootmise mehhanismina. *Habitused* olevad sarnasused aitavad süsteemis opereerivatel tegutsejatel üksteist ära tunda ja läbi selle süsteemi taastoota. Seejuures on oluline tähtsus kommunikatsioonil, ainult kommunikatsiooni vahendusel on võimalik selliste sarnasuste tuvastamine. Kommunikatsioon on abstraktse süsteemi element, seetõttu ei saa seda elementi otse näha. Süsteemis tegutsevad agendid lahutavad selle tegevusteks. Sarnased tegevused viitavad sarnastele *habitustele* ja läbi selle on agentidel võimalus üksteist ära tunda. Lähtuvalt Weberist (2007) ja Colemanist (1986) võib öelda, et tegevus võib ajas ja ruumis muutuda. Seega peab *habitus* olema ajas ja ruumis muutuv väärtus. Navarro (2006) järgi luuakse *habitus* läbi sotsiaalse, mitte individuaalse protsessi. *Habitus* ei ole fikseeritud ja püsiv ning see võib muutuda läbi ettenägematute olukordade või lihtsalt läbi ajalooliste protsesside. See on siinkirjutaja hinnangul oluline täiendus Bourdieule (2003). Sest mitte ainult sarnased *habitused* ei tõmbu, vaid lähtudes eeldusest, et süsteem liigub ühtlustumise suunas, siis toimub *habituste* järkjärguline ühtlustumine süsteemi tasandil. Sotsiaalses reaalsuses väljendub see näiteks massimeedias, massikultuuris ja muudes universaalsetes nähtustes.

Antud töös tuli seoses segregatsiooniga välja üks oluline asjaolu. Nimelt väärtuste dihhotoomia. Või õigemini öeldes, ebakõla väärtuste ja praktikate vahel. Asjaolu, kus ühiskondlikud väärtused näevad ette üht, kuid praktikad on sellele vastuolus, siis see vastuolu on sotsiaalse muutuse aluseks. Vastuolu idee ei ole sotsioloogias uus, konfliktiteooriad on aktuaalsed juba alates Marxist (1974), kuid nende vastuolude märkamine taandub tihti just ressursside vastuolusse (kitsamas ja laiendatud tähenduses). Kui vaadata ressursse Bourdieu (1977:1986:2003) mõistes, ehk laiendatud tähenduses, siis saab selgeks, et selline vastuolude vaatlus pole sugugi vale. Sotsiaalne muutus nii nagu me seda tunnetame, on seletatav teatud süsteemi poolt loodud fenomeniga, mida võib nimetada valikute eskalatsiooniks, mis võib põhjustada dihhotoomiat.

Käesolevas töös on korduvalt välja toodud asjaolu, et süsteem toimib kahetiselt. Lähtuvalt Gidensist (1984) toodavad ja taastoodavad sotsiaalsed agendid struktuure, mis süsteemi koos hoiavad. Käesoleva töö autor leiab, et selles peitubki sotsiaalse muutuse tõlgenduse võti reproduktsiooniteooria jaoks. Toetudes Luhmannile (2009) võib väita, et vastuolud on süsteemi inkorporeeritud häirete tuvastamise mehhanismid. Sellest lähtuvalt leiab siinkirjutaja, et tegevus toimib süsteemi produktsioonis ja reproduktsioonis erinevalt. Süsteemi produktsioonis luuakse pidevalt uusi süsteemi elemente (nimetame siinkohal kõike sotsiaalses reaalsuses asuvaid materiaalseid ja mittemateriaalseid elemente).

Uued loodud elemendid vajavad uusi sidemeid, mis neid omavahel seoks. See halvab süsteemi töö. Süsteem hakkab tegelema sidemete loomisega. Sotsiaalses reaalsuses on see tunnetatav kui konfliktisituatsioon või vastuolude eskaleerumine. Süsteemi kohaselt hakkavad agendid sellel ajal tegelema süsteemi reproduktsiooniga, mis on tunnetatav sotsiaalses reaalsuses kui konfliktisituatsiooni lõpp, mis on omakorda tunnetatav kui sotsiaalne muutus. Käesolevas töös kirjeldatud segregatsiooni näide toetab seda ilmekalt. Seoses süsteemi stabiilsuse vajadusega, mis oli häiritud eelmisest süsteemi häirest (Teine Maailmasõda), hakkas süsteem ennast ümber kujundama väärtuste erinevuste loomiste abiga, et lahendada käesolev eskaleerunud konfliktisituatsioon. Klassikaline hea-kurja vastandus töötas mõlema sotsiaalses reaalsuses eksisteeriva konflikti osapoole jaoks. Agendid töötasid süsteemi stabiilsuse huvides mõlemas II Maailmasõja vaenuleeris. Konflikt sai lahendatud, aga konflikti lahendamisel kasutuses olnud mehhanismid jäid süsteemi alles, ehk eelpool välja

toodud praktikate ja väärtuste dihhotoomia hakkas autonoomse protsessina otsima uut süsteemi osa, mille sidemeid parandada. Selleks osaks sai segregatsiooni olemasolu. Selleks, et agente selle parandamisele suunata lõi süsteem uuesti eskaleerunud konfliktisituatsiooni. Kuigi siin on need protsessid toodud ajalises järjekorras, ei tähenda see seda, et need toimuvad ajalises järjekorras. Süsteemi elemendid täidavad samaaegselt reproduktsiooni ja produktsiooni rolle. Seetõttu ei saa süsteemi kirjeldada tsüklitena (reproduktsiooni tsükkel ja produktsiooni tsükkel), sest see muudab dünaamilise süsteemi liiga staatiliseks. Küll aga on sellest abi sotsiaalse reaaluses seletamisel. Reproduktsiooniteooriast lähtuvalt võib tuua üldistuse, et vastuolud eskaleeruvad konfliktini ja konflikt laheneb lõpuks. Seega sotsiaalses reaalsuses käsitletava sotsiaalse muutuse uurimiseks tuleb reproduktsiooniteooriast lähtuvalt uurida vastuolusid.

Colemani (1986) tegevusteoreetiline mudel uurib konkreetses ajas ja ruumis fikseeritud sotsiaalset reaalsust. Kui sellele lisada reproduktsiooniteoorias olevad lähtekohad, mis tähendab, et kui me mõistame abstraktse süsteemi toimimise mehhanisme, ei pea tegevusteoreetilist mudelit juba toimunud sündmuste aeg-ruum skaalale fikseerima. Tõlgendades sotsiaalses reaalsuses olevaid, abstraktse süsteemi ilminguid, on võimalik mudelit paigutada aeg-ruumi suhtes nii, et see suudaks prognoosida tulevat tunnetuslikku sotsiaalset muutust. See tähendab, et antud mudeli seletusjõud on võimalik panna õiget pidi tööle - kui on võimalik tuvastada vastuolud, mis tulevad süsteemi tasandilt, on võimalik ennustada indiviidide tasandil peegelduvat väärtuste ja praktikate dihhotoomiat ja läbi selle ennustada indiviidide tegevust ning lõpuks tunnetatavat sotsiaalset muutust, mis omakorda võib avada uued dimensioonid abstraktse sotsiaalse süsteemi uurimiseks.

3.2. Vastuolu määratlemine ja uurimine

Luhmanni (2009) tõlgendades leiab siinkirjutaja, et just vastuolu uurimine ja määratlemine on oluline, et reproduktsiooniteooria suudaks efektiivselt seletada sotsiaalset reaalsust. Vastuolud on kohad sotsiaalses süsteemis, milles võib väljenduda sotsiaalses reaalsuses tunnetatav süsteemimuutus. Eelmises punktis oli viide sellele, et vastuolud väljenduvad tegevustes. Seega on vastuolusid juba empiirilisel uuritud. Sotsioloogia ülesanne on need kogutud

teadmised rakendada reproduktsiooniteooria täiustamise huvides. Luhmann (2009:491) ütleb: „*Vastuolud destabiliseerivad süsteemi ja see ilmneb ootuste ebakindluses. Kaks ootuste liini tõusevad esile kui mitte ühendatavat; siis ei teata, kas ootused täituvad ühes või teises suunas. Ei teata, kas oodatav müügieesmärk saavutatakse kindlate hindade määramisega või ei; kas siis kui joobes autot juhitakse, jäädakse vahele või ei... - ja kõike seda sellepärast, et mängus on vastuolulised ootused.*“ Siinkirjutaja leiab, et individuaalsed vastuolulised ootused pole enne olulised, kui need rakenduvad suuremal skaalal. Isegi, kui need rakenduvad suuremal skaalal, ei oma need sotsiaalse muutuse kontekstis tähendust. Käesoleva töö kontekstist ja segregatsiooni kaotamisest lähtuvalt võib väita, et vastuolud muutuvad siis oluliseks, kui need muutuvad vastuoluks ootuste ja praktikate vahel, ehk kui ootused ei ole kooskõlas kehtiva sotsiaalse reaalsusega. See on hetk, millest tekib sotsiaalne muutus. Veelgi enam, see ei ole lihtsalt praktika ja ootuse vastuolu. Vastuolu muutub sotsiaalse muutuse atribuutiks alles siis, kui sotsiaalses reaalsuses levivad erinevad praktikad ning sotsiaalses reaalsuses tegutsevad agendid on sellest teadlikud. Selline olukord loob ootuse muutuseks. Oma olemuselt on vastukäivus ootustes ja praktikates levinud terves sotsiaalteaduste dimensioonis, seega võib öelda, et vastuolud on interdistsiplinaarsed. Kui vastuolud on oma olemuselt interdistsiplinaarsed, siis järelikult tuleb neid ka uurida ja vaadelda interdistsiplinaarselt.

3.3. Süsteemisese vastuolu tuvastamine kommunikatsioonis kui tunnetatav sotsiaalne muutus

Lähtuvalt Luhmannist (2009) on vastuolud süsteemi osa, seega on vastuolud süsteemi inkorporeeritud. Kuna vastuolud sisalduvad kommunikatsioonis, on oluline jälgida kommunikatsiooniprotsessi, kuid probleem tekib juba kommunikatsiooni jälgimises. Luhmanni (2009) idee kommunikatsioonist kui valikutest on tõepoolest tugevasti kommunikatsiooni lihtsustav, andes kommunikatsioonile piisavalt suure üldistuse, et selgitada süsteemi toimimist, kuid probleem seisneb nende valikute empiirilises uurimises. Selleks, et kommunikatsiooni uurida, tuleb kommunikatsioon leida. Craig (1999) viitab asjaolule, et kommunikatsiooniteoreetikud ei ole suutnud luua ühiseid seisukohti kommunikatsioonist, kuid toob välja seitse valdkonda, mida kommunikatsiooniteoreetikud uurivad. See seletab antud magistr töö autori hinnangul üsna ilmekalt, miks Luhmann (2009) kommunikatsiooni

abstraktselt käsitleb. Seda võib võtta ka kui katset libiseda üle probleemist, mis pole veel lahendust leidnud. Kuid ka siin on abstraktsusel oma võlu. Luhmanni (2009:195) järgi on kommunikatsioon alati valikutoiming ehk valiku töötlemine ning tegemist pole kahepoolse protsessiga, vaid kolmepoolse protsessiga. Tegu pole mitte lihtsalt saatmise ja vastuvõtmisega millega kaasneb valikuline protsess, vaid ka info valikulisus ise on kommunikatsiooni aspekt. Sellest lähtuvalt tuleb Luhmanni hinnangul (2009:197) kolm valikut, et tekiks kommunikatsioon kui esile kerkiv juhtum. Kommunikatsioon on Luhmanni (2009:199) hinnangul alati enesele osutav protsess. Ühele kommunikatiivsele tegevusele järgneb teine, see tähendab, et iga kord kontrollitakse, kas eelnevast saadi aru. Luhmannil (2009:201-204) toimub kommunikatsioon avatud struktuuridena, seega ta saab neid laiendada ja nendes püsida. Kommunikatsioon saab teoks ainult sellel määral kuni toimub arusaamine. Käesoleva magistr töö autori hinnangul viitab see sellele, et kommunikatsioonis on palju aspekte, mis vajavad uurimist, et sellest sotsiaalse süsteemi uurimisel ja sotsiaalse reaalsuse seletamisel abi võiks olla.

Antud magistr töö autori hinnangul jaguneb kommunikatsioon põhimõtteliselt kaheks, üks on reaalne indiviidide vaheline kommunikatsioon, mis hõlmab mikrotasandit ja teine on abstraktne kommunikatsioon, mis toimub makrotasandi ja mikrotasandi vahel, ehk teiste sõnadega kommunikatsioon, mis on sotsiaalses süsteemis ja kommunikatsioon, mis on sotsiaalses reaalsuses. Esimest tüüpi kommunikatsiooni empiiriline uurimine on raskendatud, sest kuigi on näha, et see toimub (see avaldub süsteemi arengus ja taastootmises), on raske seda tuvastada ja veelgi enam mõõta. Kuid tegevusteoreetilist lähtekohta arvesse võttes ei ole see ka oluline probleem, sest süsteemi muutus nii nagu me seda tunnetame saab alguse just mikrotasandist. Coleman (1986) järgi küll põhjustab makrosotsiaalne eeldus muutuse mikrotasandil, kuid lähtudes süsteemiteoreetilisest vaatepunktist, et süsteemi tasandilt tulev kommunikatsioon kannab endas kõiki olemasolevaid valikuid ja viib mikrotasandilt kaasa kehtivad valikud ja nende alternatiivid (ehk siis teatud mõttes taandub jälle valikuteks), siis on oluline vaadelda just mikrotasandit, mis tekitab tunnetatava struktuuri muutuse. Selleks, et mikrotasandil olevaid valikuid ja kommunikatsioonis peituvaid vastuolusid märgata, tuleb uurida tegutsejaid ja mitte ainult tegutsejaid vaid nende tegevust, sest just tegevuses peituvad reaalsed valikud ja kaob valikute paljusus, läbi tegevuse kinnitub üks valik ja teised jäävad kõrvale.

3.4. Kommunikatsiooni tegevusteks lahutamine kommunikatsiooni uurimisel

Luhmanni (2009) järgi tuleb kommunikatsiooni uurimiseks lahutada kommunikatsioonitegevusteks. Pöördudes tagasi Parsonsi (1937) juurde, selgub, et elementaarne tegu vajab nelja komponenti (on olemas tegutseja, kes tegu sooritab, teol on eesmärk ja tegu toimub situatsioonis ning on normatiivselt orienteeritud). Lähtuvalt tegevusteooriast võib väita, et just elementaarne tegu on see tegu, mis kannab endas süsteemi muutmise elemente. Coleman (1986) järgi on tegevusteooria eelduseks see, et inimene on autonoomne tegutseja sotsiaalses süsteemis, keda juhivad huvid ja väärtused. Sellise tegutseja motivatsiooniks ja piirideks on tasud ja piirangud, mida sotsiaalne süsteem jagab. Seda ideed laiendades võib öelda, et tegevus võib olla ka piirangute kaole orienteeritud, tegutseja vaatab piirangute kadu, kui tasu. Sellist ideed toetab ka antud töös kasutatud segregatsiooni kaotamise näide. Piirangute kaotatus on üks tegevus, mida saab uurida kui süsteemi muutvat alget. Homansi (1958) ja Bourdieu (2003) järgi on oluliseks faktoriks ressursid (materiaalne ja mittemateriaalne kapital).

Ressursi haldamisest ja vahetamisest tekkinud tegevus mõjutab samamoodi sotsiaalset süsteemi ning võib tingida selle (tunnetatava) muutuse. Seega on äärmiselt oluline jälgida tegevusest tulenevat kapitali jaotust. Vaadeldes Coleman (1986) tegevusteoreetilist mudelit, selgub, et ka väärtuste muutus põhjustab tegevuse muutuse, mis omakorda põhjustab süsteemi muutuse. Seega on ka väärtustest tulenev tegevus süsteemi muutusele viitav tegevus.

Kuna süsteemitasandilt tulev kommunikatsioon kannab endas kogu informatsiooni tasudest (mille alla võib liigitada kõik kapitalid), piirangutest ja vabadustest ning väärtustest. Samas kannab see ka teadmiste alternatiivsetest valikutest. Seega süsteemi muutuse tuvastamiseks tuleb jälgida just nende valdkondadega seotud tegevusi ja märgata seal muutuse ilminguid, sest need ilmingud võivad tekitada süsteemi muutuse, süsteemi, kus lähevad käiku alternatiivsed valikud, ehk tabada ära olukorrad, kus indiviidide individuaalsed eelistused hakkavad moodustama kollektiivseid valikuid. Luhmanni (2009:229) järgi saab tegevusi ette näha paremini olukorra, mitte inimese tundmise põhjal. Mida see lahti seletatult tähendab? See tähendab seda, et võib eeldada, et teatud olukordades käituvad inimesed samamoodi. See on käesoleva töö autori arvates igati loogiline ja sellel seisneb põhimõtteliselt sotsioloogia kui

teaduse prognoosiv võime, mis ühtib vaieldamatult kõikide antud töös käsitletud reproduktsiooniteoreetikutega. Giddensi (1984) vahendusel me teame, et struktuur (käesolevas töös sotsiaalne süsteem) põhineb vastastikusel interaktsioonil (mida on käsitletud käesolevas töös joonisel 2., kus kommunikatsioon on mikro- ja makrotasandi vahendaja). Bourdieu (2003, 2008) põhjal me teame, et agendid tegutsevad väljadel, kus sarnaste *habitustega* agendid tõmbuvad ja erinevad tõukuvad ja need väljad moodustavad sotsiaalse ruumi. Seega me võime loogiliselt järeldada, et süsteemi ja indiviidide interaktsiooni ning agentide tegevuse järgi tekivad alati teatud olukorrad, mida lahendatakse samamoodi.

Probleem seisneb selles, et samas olukorras teevad erinevad isikud erinevaid valikuid (mis põhinevad nende isiklikel omadustel, kogemustel ja teadmistel). Lisaks, me ei saa hinnata olukorda, ilma et tegevused (praktikad) sellele osutaks. Alles tegevused (mis moodustavad olukorra) osutavad võimalikele edasistele tegevustele. Milles seisneb ka Luhmanni (2009) kommunikatsiooni käsitluse probleem ehk siis kommunikatsiooni enda dünaamilisus. Pidevalt eksisteeriv kolmiksuhe tähendab, et kommunikatsioonis peitub tegevuste jada. Luhmann (2009:241) ise toob siinkohal eristuse, mis sarnaneb sellele, kuidas käesoleva töö autor seni on sotsiaalse reaalsuse ja sotsiaalse süsteemi vahekorda vaadelnud: „*Kommunikatsioon on enese ülesehitamise elementaariüksus, tegevus on sotsiaalsete süsteemide enesevaatluse ja enesekirjelduse elementaariüksus.*“ Sellest lähtuvalt saame me vaadelda ja kirjeldada süsteemi ainult läbi tegevuse, mis toimub mikrotasandil ja läbi selle luua eeldused kommunikatsiooni uurimiseks, et aru saada, mis toimub süsteemi tasandil.

3.5. Süsteemis olevate valikute eskaleerumine kui tunnetatav sotsiaalne muutus ja süsteemi eneseregulatsiooni protsess

Nagu selgus eespool, on reproduktsioon kiire, süsteem hakkab uut teadmist kohe kasutama. Sellest lähtuvalt on protsessi, mida me tunnetame kui sotsiaalset muutust, raske ära tunda. Seetõttu me saame sellele anda muutuse tähenduse alles tagantjärele. Siin seisnebki sotsiaalset reaalsust seletatavate teooriate fundamentaalne probleem, mida sotsioloogia ei ole seni siinkirjutaja hinnangul efektiivselt lahendada suutnud. Kõikehõlmavad süsteemiteooriad kalduvad abstraktsioonidesse ning seetõttu väheneb nende jõud sotsiaalse reaalsuse

seletamisel. Sotsiaalsed reaalsused seletavad teooriad ei oma piisavalt suurt universaalsust, et läbi nende seletada kõiki ühiskonnas toimuvaid protsesse ning tihti ei oma need ka piisavalt suurt prognoosimisvõimet.

Üldistatud reproduktsiooni mudel on valikute mudel. Sotsiaalne süsteem toodab kommunikatsiooni, milles sisalduvad valikud ja nende valikute sees predestineeritud valikud, ehk valikud, mille valimise teeb süsteem kohustuslikuks, kuid kohustuslike valikute hulgas on lõputult valikuid indiviidi jaoks. Ta kas abiellub või mitte. Läheb kutsekooli või kõrgkooli. Liitub mingisuguse institutsiooniga või mitte. Need valikud võivad olla teineteist välistavad või teineteist toetavad. Need valikud on ajas ja ruumis muutuvad. Käesoleva töö valikute käsitlese põhjal võib öelda, et süsteemi arenedes valikute hulk suureneb (agendid produtseerivad süsteemi valikuid). Võtame vaatluse alla sellise institutsiooni nagu abiellu. Kui selline institutsioon tekkis, hakkas see automaatselt valikuid suurendama. Esialgu oli see üpris reguleeritud institutsioon. Indiviid abiellus sellega, kellega tal oli määratud abielluda vanemate poolt, järgnes võimalus valida - indiviid võis valida selle vastassoost indiviidi, kellega ta tahtis abielluda. Tänapäeval on Lääne ühiskonnas valikud kohati veel suurenenud, lisaks on võimalik valida ka seda, kas abielluda vastassoolise või samasoolise partneriga. Samas ei saa valikute suurenemist alati eeldada, sest sotsiaalses süsteemis võivad rakenduda valikute piiramise mehhanismid.

Kuid predestineeritud valikute hulga suurenemist või piiramist ei reguleeri süsteem ise, vaid seda reguleerivad süsteemis tegutsevad individid oma tegevusega luues piiranguid või valikuvabadusi. Siinkohal ei maksa unustada, et sotsiaalne süsteem on oma olemuselt abstraktsioon, süsteemi väärtused ei tule kuskilt kõrgemalt ja kaugemalt, süsteem on süsteemi elementide summa. Süsteemi teadvus on jagatud individide teadvustesse ja talletatud välistele informatsiooni kandjatele - dokumenteeritud märgisüsteemi.

Valikute ja piirangute tasakaalustamine süsteemi tasandil on tunnetatav sotsiaalses reaalsuses kui süsteemi muutus. See seisneb asjaolus, et süsteemi elementide kasvul, mida võib nimetada ka valikute eskalatsiooniks, hägustub tegutseja teadlikkus süsteemis olevatest piirangutest, see viib süsteemi ebastabiilsusse. Ebastabiilne keskkond ei ole sobilik süsteemis olevatele sotsiaalsetele agentidele, mistõttu nad pöörduvad süsteemis olevate baasväärtuste poole, et

tagada enda turvalisus ja stabiilsus. Piiride taastootmine ja tekkinud valikute sobitamine olemasolevatesse piiridesse on tunnetatav kui sotsiaalne muutus.

3.6. Sotsiaalse reaalsuse uurimise võimalikkus läbi reproduktsiooniteooria

Tänaseks on sotsioloogilised teooriad endiselt killustunud. Probleemiks on sotsiaalse süsteemi autonoomsus. Sotsiaalse süsteemi autonoomsuse probleem seisneb selles, et süsteem asub tunnetatavast sotsiaalsest reaalsusest väljaspool, kuid teadmine sotsiaalsest süsteemist on süsteemi elementide sees, seega sotsiaalses reaalsuses.

Antud probleem taandub tegelikult teatud mõttes deduktsiooni ja induktsiooni vahekorrale sotsiaalteadustes. Võib oletada, et kõik sotsioloogilised teooriad omavad induktsioonilist alget. Sotsioloogiline teooria ei teki õhust, ehk ei ole *Ding an sich* Immanuel Kanti tähenduses, vaid on alati *Ding für uns*. Seega tekib sotsioloogiline teooria alati sellest, kuidas teooria autor sotsiaalset nähtust tunnetab. Probleem seisneb selles, et selliselt valminud teooriat hakatakse rakendama deduktiivselt, seega kogutakse andmeid teoriast lähtuvalt. Selline lähenemine raskendab teooriate ümberlökkamist, sest kõik, mis ei ole teooriaga kooskõlas, jäätakse seletamata või käsitletakse kui mingit erandjuhtu. See toob välja ka olulise filosoofilise probleemi. Kommunikatsioonis peituvate, ent vähe uuritud (sest uurimine on raskendatud lähtuvalt kommunikatsiooni abstraktsusest) valikute dünaamika viib siinkirjutaja hinnangul huvitava küsimuse juurde. Kas sotsiaalset süsteemi on üldse õigesti mõistetud, täpsemalt öeldes, kas on mõistetud süsteemi varjatuse ja nähtavuse vahekorda. Sotsiaalne süsteem pakub inimestele mitut valikut läbi kommunikatsiooni (võimalikke tegevusi). Sotsiaalteadlane saab sellest valikust teadlikuks alles siis, kui inimesed ühiskonnas reaalselt sooritavad neid tegevusi. Seega, kui mõnda valikut tegevuseks ei valita, eksisteerib see valik ainult varjatud kujul. Selline varjatud valik põhjustab kaks põhjus-tagajärg seost ühiskonnateadlase aspektist lähtuvalt. Esiteks, kui inimesed valivad mingi tegevuse esmakordselt, kuigi valik on süsteemis juba olemas – sellisel juhul tekib uurijal illusioon, et tegemist on süsteemi muutusega, kuid tegelikult ei ole abstraktne süsteem muutunud, muutunud on vaid inimeste käitumine selles süsteemis. Teine aspekt on see, et kui see valik välja tuleb, siis uurija loob eelduse, et see oli süsteemis juba olemas, kõrvutades sarnaseid

situatsioone ja kohandades seda eelnevate teadmistega nendest situatsioonidest. Uuriija loob selle kaudu nähtusele otsitud seletuse, millest ta varem ei olnud teadlik, ehk siis pole tuvastatav, kas valik ilmnes valikute eskaleerumise tulemusel või see eskaleerumine on tegelikult valikute avastamine. Sellele viitab ka kaudselt Luhmann (2009:7) rääkides et empiirikud täidavad „anumaid“, mis võivad olla vananenud. Seega mõistab käesoleva töö autor Luhmanni (2009) ideede raamistiku nii, et abstraktse sotsiaalse süsteemi areng toimib samuti nagu selles süsteemis loodud teaduse areng. Seetõttu peaks sotsiaalset süsteemi ja sotsiaalset reaalsust seletavad teooriad pidevalt arenema, nii nagu areneb sotsiaalne süsteem. See sobitub Max Weberi ettekujutusega teadusest. Weber (2010:136) ütleb: „*Olla teaduslikult ületatud – olgu korratud -, pole mitte ainult meie kõigi saatus, vaid ka meie kõigi eesmärk.*“ See on abstraktse sotsiaalse süsteemi paratamatus.

Nii nagu sotsiaalne süsteem areneb pideva mikro- ja makrotasandi vahelise kommunikatsiooni tulemusena, peaks seda tegema ka sotsiaalteadus, ehk induktsioon ja deduktsioon peaks olema pidevalt jooksvalt kaasatud. Ainult nii on võimalik seletada sotsiaalset reaalsust ja selles tunnetatavat sotsiaalset muutust. Probleem sellise käsitluse juures on aga süsteemielementide suur dünaamilisus ja kaootilisus. Selle tõttu on sotsioloogia oma olemuselt pigem kirjeldav kui seletav ja prognoosiv teadus. Andmete kogumine, analüüsimine ja teooriate uuenemine (süsteemi tasandil) jääb alati toimunud arengutest maha. Seetõttu saabki sotsioloogia seletada reaalses maailmas toimuvat ainult lõikudena. Sotsioloogia saab uurida sotsiaalse süsteemi osi, mis on piisavalt staatilised ja ajas vähe muutuvad, ehk neid süsteemi osi, mis on reprodutseeritud ja reprodutseeritavad. Me ei saa seletada sotsiaalseid protsesse, mida me ei näe või pole veel kogenud, seega me loome abstraktsiooni sotsiaalsest süsteemist ja oletame, et need protsessid on olemas. Võti selle probleemi lahenduseks võib asuda hoopis sotsioloogiast väljaspool, nimelt infotehnoloogias.

3.7. Reproduktsiooniteooriad reaalse ühiskonna kirjeldamise teenistuses – võimalik tulevikuperspektiiv

Reproduktsiooniteooriatest lähtuvalt on analüütiline sotsioloogia loonud ühe väga spetsiifilise tegevusest lähtuva meetodi, mis on otseselt agentide tegutsemisega seotud. See meetod

hõlmab sotsiaalseid agente ja sotsiaalset süsteemi. Meetod on tuntud kui agentide baasil modelleerimine (*agent based modeling*). Grüne-Yanof (2009) selgitab seda mudelit järgnevalt: „*Tehisühiskonnad on sotsiaalse nähtuse simulatsioonid, mis põhinevad agendi baasil mudelitel. Sellistes mudelites on simulatsiooni süsteemi algolek määratud läbi individuaalsete agentide oleku. Iga agent (mis võib esindada inimesi, firmasid, rahvusriike jne) on määratletud kindlate tunnustega ja käitumisreeglitega. Agendid on heterogeensed, sest mudel on võimeline täpsustama erinevate agentide erinevaid omadusi. Agendid on autonoomsed, sest nende interaktsioonid lähtuvad nende endi individuaalsetest käitumisreeglitest (näiteks millal migreeruda, või kuidas hinnata tuleviku parameetreid), mitte globaalsetest reeglitest, mis valitsevad neid kõiki samaaegselt. Agendid mõjutavad keskkonda läbi oma tegevuse, kuid on mõjutatud keskkonnast, mida nad ise ja nende kaaslased loovad. Simulatsioon matkib andmeid läbi selle, et arvestab individuaalse käitumise efekte keskkonnale ja arvestab millised on keskkonna mõjud individuaalsetele agentidele.*“

Selliste arvutisimulatsioonidega uuritakse erinevaid sotsiaalseid nähtusi nagu jagatud identiteedi kujunemine [Rousseau ja Veen (2005)] või indiviidide kuulekus maksusüsteemi suhtes [Davis, Hecht ja Perkins (2003)]. Hammond ja Axelrod (2006) kasutavad agendi baasil modelleerimist (*agent based modeling*), et uurida etnotsentrismi levikut. Tegutseja baasil modelleerimine on viimaste aastate kasvav trend. Grüne-Yanof (2009) leiab, et sellised simulatsioonid ei paku siiski piisavalt seletusi reaalse maailma toimimise jaoks. Lähtudes asjaolust, et need mudelid kasutavad fikseeritud väärtusi (kindlaid süsteemi reegleid), siis on see seisukoht loogiline. Selline mudel on ülimalt lihtsustatud. Moss ja Edmonds (2005) viitavad sellele, et kuigi ABM mudelit võib käsitleda Giddensi (1984) strukturulatsiooni teooriast lähtuvalt, on see siiski liiga lihtsustatud. ABM mudelis ei ole agendid indiviidide koopiad, vaid lihtsustatud formaalsed esindajad, ehk neil puudub piisav sügavus. See on ka põhjus, miks Grüne-Yanof (2009) leiab, et modelleerimine ei paku piisavat seletavat jõudu sotsiaalsete nähtuste põhjuste uurimiseks. Selle töö eesmärgiks pole ABM mudelite seletusjõu analüüs, seega pikemalt see teema käsitlust ei leia. Käesoleva töö autor pakub seda kui võimalust sotsiaalsete süsteemide uurimiseks tulevikus, mis võimaldaks uurida sotsiaalseid protsesse, mida saaks vaadata kiirendatult ja läbi selle prognoosida sotsiaalse süsteemi arengut, mitte abstraktses tähenduses vaid reaalses tähenduses. Sellisel kujul suudaks

reproduktsooniteooria prognoosida segregatsiooni kaotamise sarnaseid sündmusi või neid seletada reaalses maailmas.

Tulevikus, kui sotsioloogilise teooria, empiirilise andmebaasi ja arvutite võimekuse areng jätkub, võib luua täpsemaid ja keerukamaid simulatsioone. Kui sellistesse mudelitesse saab sisestada piisavalt informatsiooni ning kui nende virtuaalsete agentide tegevusvabadust saab oluliselt suurendada (veelgi parem, kui reaalses ühiskonnas tegutsevatest agentidest saaks teha virtuaalsed koopiad), siis muutub võimalikuks sotsiaalse süsteemi uurimine reaalses maailmas. See muidugi tõstatab olulised eetilised ja moraalsed küsimused, mis jäävad lahendamiseks tulevikus, kui tehnilised võimalused on nii kaugele arenenud.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö keskendus universaalsete ühiskonda seletavate teooriate fundamentaalsele probleemile, nimelt nende võimetusele seletada sotsiaalset muutust. Töös olid vaatluse all Pierre Bourdieu, Niklas Luhmanni ja Anthony Giddensi teooriad, mida käesoleva töö autor käsitles üldistavalt reproduktsiooniteooriate nime all. Selleks, et kaardistada nende teooriatega seotud probleeme lõi käesoleva töö autor reproduktsiooniteooria üldistatud lähtekohad, mis hõlmasid eelpoolnimetatud autoritest tuletatud reproduktsiooniteooriates sotsiaalse muutuse käsitlesega haakuvaid lähtekohti.

Töö keskendus reproduktsiooniteooria lahtimõtestamisele sotsiaalse muutuse kontekstis. Selleks tehti põgus peatus sotsioloogia ajaloos ning toodi välja millistele teoreetilistele alustele reproduktsiooniteooriad toetuvad, tuues sealjuures välja reproduktsiooniteooria jaoks olulised mõisted nagu struktuur, tegevus, tegutseja ja sotsiaalne süsteem.

Sotsiaalset muutust vaadeldi läbi konkreetse ajaloolise sündmuse, milleks oli segregatsiooni kaotamine Ameerika Ühendriikides. Tegemist ei olnud segregatsiooni kui nähtuse põhjaliku sotsiaalse uurimisega, vaid segregatsioon oli kasutusel kui näide, et mõista reproduktsiooniteooria kitsaskohti.

Reproduktsiooniteooria ei suuda sotsiaalset reaalsust piisavalt hästi seletada, sest sotsiaalne süsteem on pidevas muutumises, kuid sotsiaalne muutus on tunnetatud sotsiaalses reaalsuses – fikseeritud ajas ja ruumis. Lisaks on probleemiks sotsiaalses süsteemis olevate väärtuste staatiline kujutamine. Käesoleva töö autor pakkus Luhmanni (2009) mõtetest juhendudes välja mõned aspektid, et süsteemi kirjeldust dünaamilisemaks muuta ja läbi selle sotsiaalse reaalsuses seletust ja sotsiaalset muutust paremini märgata. Järgnevalt on välja toodud kümme punkti mis tulid välja antud töös teostatud reproduktsiooniteooriate vaatlusest:

1. Universaalsed teooriad ei pea Luhmanni (2009) hinnangul seletama detailselt ühiskonna igat aspekti, kuid nad peavad hõlmama kogu sotsiaalset. Sellest lähtuvalt tuleb käesoleva magistritöö autori hinnangul eristada selgelt sotsiaalset süsteemi sotsiaalsest reaalsusest. Sotsiaalne süsteem on makrotasandil asuv abstraktsioon, kus

asuvad kõik sotsiaalse reaalsuse potentsiaalsed elemendid ja nende vahelised sidemed, mis saavad sotsiaalseks reaalsuseks alles siis kui kommunikatsioon need valikute näol mikrotasandile toob. Mikrotasandil muutuvad need atribuutideks tegutsejate käes luues läbi nende sotsiaalset reaalsust. Sellisena võib tõlgendada nii Luhmanni (2009) kui ka Giddensi (1984) teooriat.

2. Sotsiaalne süsteem liigub ühtlustumise suunas, seega tuleb vaadelda eristusi kui potentsiaalseid võimalusi, kus tekib sotsiaalne muutus ühtlustumise suunas. *Habitudes* ei ole fikseeritud väärtused, nii nagu näeb neid Bourdieu (2003) vaid dünaamilised ajas ja ruumis vahetuvad väärtused, mis põhinevad valikute paljususel, kuid on suunatud ühtlustamisele. *Habitudes* tunduvad individuaalsed, kuid on oma olemuselt sotsiaalsed, seega on need muudetavad.
3. Agentide, ehk tegutsejate, uurimine on oluline, sest ainult läbi selle saame me kirjeldada sotsiaalset reaalsust, mis on fikseeritud ajas ja ruumis. Lisaks sellele, et me saame läbi selle uurida sotsiaalset reaalsust, saame me ka läbi selle täiendada arusaama abstraktsest sotsiaalsest süsteemist.
4. Reproduktiooniteooria jääb sotsiaalse reaalsuse seletamisel hätta, sest infovahetus süsteemis on kiire ja pidev. Tegutsejate loodud mentaalseid ja füüsilisi ressursse hakkab süsteem kohe kasutama, seetõttu on muutus reaalajas raskesti jälgitav. Muutus nagu me seda tunnetame on ajas ja ruumis fikseeritud, sellisele muutusele saame me anda täieliku seletuse alles retrospektiivis. Seetõttu on sotsioloogia sotsiaalse reaalsuse seletamisel alati sammu võrra sotsiaalsest muutusest maas. Kuid reproduktiooniteooria põhjal tehtud üldistusi võib võtta aluseks, kuidas seda kiiret infovahetust edasi uurida.
5. Tänu reproduktiooniteooriale ja arusaamale abstraktsest süsteemist on meil võimalik teha üldistusi pikaajaliste protsesside kirjeldamiseks. Uurides juba toimunud sotsiaalseid muutusi, saame me vaadelda abstraktset süsteemi tehes üldistusi sotsiaalses reaalsuses toimuvate sotsiaalsete protsesside kohta. Nii saame me uurida süsteemis tegutsevate agentide valikute baasil uusi potentsiaalseid valikuid ja nendega seotud trende, seega saame me prognoosida süsteemi reproduktiooni, aga mitte süsteemi arengut.
6. Luhmannil (2009) põhinev süsteemi uurimise loogika kontseptsioon on käesoleva magistritöö autori hinnangul järgmine: süsteemi potentsiaalse muutuse avastamiseks

tuleb avastada vastuolu, et avastada vastuolu, tuleb uurida kommunikatsiooni, et uurida kommunikatsiooni, tuleb lahutada see tegevusteks ja tegutsejateks.

7. Käesoleva töö autori hinnangul on abstraktsesse süsteemi inkorporeeritud põhimõtteline vastuolu. Ühest küljest võib oletada, et süsteem on oma olemuselt eskaleeruv. Süsteemielemente toodetakse pidevalt juurde, mille tulemusel süsteem pidevalt paisub. Sellest lähtuvalt peaks süsteemis suurenema potentsiaalne valikute hulk (tegutsejale saada olevate valikute hulk eskaleerub süsteemi arenedes). Teisest küljest suurenevad valikute potentsiaalse hulga kasvuga ka tegutsejate orientatsioonid sarnasusele, mis tuleneb süsteemi vajadusest ennast hallata. Seega kui me vaatame sotsiaalses reaalsuses toimuvat tunnetatavat sotsiaalsest muutust, on meil alati eelduseks, et muutus toimub ühtlustamise suunas. Seda kinnitas ka antud töös kasutatud segregatsiooni näide.
8. Vastuolust saab süsteemi muutev vastuolu, nii nagu me seda sotsiaalses reaalsuses tunnetame, juhul kui on täidetud järgnevad tingimused: a) on olemas väärtuste dihhotoomia, b) on olemas praktikate dihhotoomia, c) väärtuste ja praktikate dihhotoomia eksisteerib ühisel aeg-ruum teljel, d) süsteemil on vajadus vastuolu likvideerida süsteemi stabiilsuse huvides.
9. Colemani (1986) sarnased sotsiaalset muutust kirjeldavad teooriad omandavad prognoosiva võime alles siis, kui neile lisada teadmine abstraktse süsteemi kalduvustest. Näiteks see, et süsteemil on kalduvus toimida ühtlustavas suunas. Selliseid kalduvusi peab sotsioloogiline teooria tuvastama läbi induktsiooni ja deduktsiooni sünkroonse kasutamise.
10. Infotehnoloogia areng võimaldab reproduktsiooniteooriaid testida nii, et kaob ära ajaruumi dimensiooni poolt seatud piirang. Tõsi, praeguse seisuga pole agentide baasil modelleerimine veel piisavalt kaugele arenenud. Infotehnoloogia ja sotsioloogia teooria arenedes võib antud valdkond suurendada oma panust nii sotsioloogia teooria täiustamisel kui ka sotsiaalse reaalsuse kirjeldamisel, seletamisel ja prognoosimisel.

Antud magistritöös käsitletud teemaarendus pole lõplik, sest käsitletud teema on üks fundamentaalsemaid küsimusi sotsioloogias. Seetõttu toob töö välja ainult valiku reproduktsiooniteooriaga seonduvatest küsimustest. Lootuses, et see valik pakub võimalusi reproduktsiooniteooria edasiarendusteks nii, et see oleks abiks sotsiaalse reaalsuse uurimisel.

Eelpool välja toodud kümme punkti on teatud mõttes süntees probleemidest ja võimalikest lahendustest, mis aitavad paremini mõista üldistatud reproduktsiooniteooriat ja läbi selle mõista nii abstraktset süsteemi kui ka sotsiaalset reaalsust. Töös käsitletud probleemid sotsiaalse muutuse ja süsteemi vahekorras vajaks kindlasti edasist avardamist ja süstemaatilist uurimist, sealjuures pidevalt kaheldes, kas arusaam sellest vahekorras on õige ning küsides, kas süsteemi muutus seisneb tõesti vaid süsteemielementide juurdekasvus ja seeläbi süsteemi keerukuse kasvus?

KASUTATUD KIRJANDUS

Aimre, I. (2005) Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Balci, H. ja Balici, F. (2011). Strategic nonviolent conflict: The Montgomery Bus Boycott. *International Journal of Human Sciences*, 8, 2: 315-327.

Bourdieu, P. (1977) Outline of a Theory of Practice. New York: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*/J. Richardson. New York: Greenwood: 241-258.

Bourdieu, P. (1990). The logic of practice. Stanford, California: Stanford University Press.

Bourdieu, P. (2003). Praktilised põhjused: teoteooriast. Tallinn: Tänapäev.

Bourdieu, P. (2008). Visandusi eneseanalüüsiks. Tallinn: Tänapäev.

Burke, E. (1987). Reflections on the Revolution in France. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Coleman, J. (1986). Social theory, social research and a theory of action. *American Journal of Sociology*, 91, 6: 1309-1335.

Craig, R. T. (1999). Communication Theory as a Field. *Communication Theory*, 9, 2: 119-161.

Davidson, J. W. ja Lytle, M. H. (1984). The United States : a history of the republic. Englewood Cliffs: N.J Prentice-Hall.

Davis, J. S, Hecht, G. ja Perkins, J. (2003). Social Behaviors, Enforcement, and Tax Compliance Dynamics. *The Accounting Review*, 78, 1: 39-69.

Davis, K., Moore, W. E. (1945). Some Principles of Stratification. *American Sociological Review*, 10, 2: 242-249.

Davis-Floyd, R. ja Sargent, C. (1996). Social Production of Authoritative Knowledge in Pregnancy and Childbirth. *Medical Anthropology Quarterly*, 10, 2: 112-120.

Franklin, J. H. (1956). History of Racial Segregation in the United States. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 304, 1: 1-9.

Giddens, A. (1979). Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradictions in Social Analysis. Berkely ja Los Angeles: University of California Press.

Giddens, A. (1984). The Constitution of Society. Cambridge: Polity Press

Grüne-Yanof, T. (2009). The explanatory potential of artificial societies. *Synthese*, 169, 3: 539-555.

Habermas, J. (1983). Theory of Communicative Action Vol.1. Cambridge: Polity Press.

Hammond, R. ja Axelrod, R. (2006). The Evolution of Ethnocentrism. *Journal of Conflict Resolution*, 50, 6: 926-936.

Hobbes, T. (1992). Leviathan. Cambridge: Cambridge University Press.

Homans, G. C. (1958). Social Behavior as Exchange. *American Journal of Sociology*, 63, 6: 597-606.

Jackson, J. P. (2000). Blind Law and Powerless Science: The American Jewish Congress, the NAACP, and the Scientific Case against Discrimination, 1945-1950. *Isis*, 91, 1: 89-116.

Jenkinsi, P. (2005). Ameerika Ühendriikide ajalugu. Tallinn: Valgus.

Klarman, M. J. (1994). How Brown Changed Race Relations: The Backlash Thesis. *The Journal of American History*, 81, 1: 81-118

Kohl, H. (2004). The story of Rosa Parks and The Montgomery bus boycott revisited. *Paths of Learning*, 21: 11-23.

Levi-Strauss, C. (2010). Rass ja ajalugu; Rass ja kultuur. Tallinn: Varrak.

Liivik, E. (2008) Niklas Luhmanni vastuoluline sotsioloogia. *Sirp*. (05.09.2008)

Locke, J. (2007). Teine traktaat valitsemisest: essee tsiviilvalitsuse tegelikust algusest, ulatusest ja eesmärgist. Tartu: Greif.

Luhmann, N. (2009). Sotsiaalsed süsteemid. Tartu: Ilmamaa

Marx, K. (1953) Kapital: poliitilise ökonomia kriitika. Tallinn: Eesti riiklik kirjastus

Marx, K. (1974). Kommunistliku partei manifest. Tallinn : Eesti Raamat.

Merton, R. K. (1938) Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, 3, 5: 672-682.

Merton, R. K. (1968). Social Theory and Social Structure. New York: Free Press.

Moss, S. ja Edmonds, B. (2005). Towards Good Social Science. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 8, 4:1-13

Navarro, Z. (2006). In Search of Cultural Intepretation of Power. *IDS Bulletin*, 37, 6: 11-22.

- Onkst, D. H. (1998). "First a Negro... Incidentally a Veteran": Black World War Two Veterans and the G. I. Bill of Rights in the Deep South, 1944-1948. *Journal of Social History*, 31, 3: 517-543.
- Parker, C. S. (2009). When Politics Becomes Protest: Black Veterans and Political Activism in the Postwar South. *The Journal of Politics*, 71: 113-131.
- Parsons, T. (1937). The structure of social action. *A study in social theory with special reference to a group of recent European writers*. New York: The Free Press, 1949.
- Parsonsi, T. (2008). *Toward a general theory of action : theoretical foundations for the social sciences*. London : Transaction Publishers.
- Platon. (1901). Wiretap edition of Plato's Republic. New York: The Colonial Press.
- Rousseau, D. L. ja Veen, A M. (2005). The Emergence of a Shaered Identity: An Agent-Based Computer Simulation of Idea Diffusion. *Journal of conflict Resolution*. 49, 5: 686-712.
- Sewell, W. H. (1987). Theory of Action, Dialectic, and History: Comment on Coleman. *American Journal of Sociology*, 93, 1: 166-172.
- Sewell, W. H. (1992). A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation. *American Journal of Sociology*, 98, 1: 1-29.
- Spencer, H. (1897). *The Principles of Sociology*. New York: D. Appelton and company.
- Strenze, T. (2003). Tegevusteooria inimtegevuse filosoofiline, psühholoogiline ja sotsiaalne uurimine. Tartu Ülikool Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond. (magistritöö).
- Swartz, B. (2009). Collective Forgetting and the Symbolic Power of Oneness: The Strange Apotheosis of Rosa Parks. *Social Psychology Quarterly*, 72, 2: 123-142.

Turner, J. H. (1985). Herbert Spencer: A Renewed Appreciation. Beverly Hills: SAGE Publications.

Weber, M. (2002). Võimu ja religiooni sotsioloogiast. Tallinn: Vagabund.

Weber, M. (2007). Protestantlik eetika ja kapitalismi vaim: protestantlikud sektid ja kapitalismi vaim. Tallinn: Varrak.

Weberi, M. (2010). Poliitika kui elukutse ja kutsumus ; Teadus kui elukutse ja kutsumus. Tallinn: TLÜ Press.

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Vello Veltmann _____
(*autori nimi*)
(sünnikuupäev: _____ 24.03.1983 _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose

_____ Reproduktsiooniteooriad ja sotsiaalne muutus _____

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Tarmo Strenze _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, _____ 27.05.13 _____ (*kuupäev*)